

XIII-70

Reuniunea învățătorilor români dela școalele populare gr.-or.
române din protopopiatele aradane I—VII.

967

Jean Jacques Rousseau,

ideile sale pedagogice și critica acestora.

Cu ocaziunea bicentenarului nașterii sale, serbat în vara
anului 1912.

Conferență predată în adunarea generală a XXII-a, care s'a ținut în
seminarul diecezan din frad, la 18 septembrie (1 octomvrie) 1912.

De

Dr. Petru Pipoș,

profesor preparandial în frad, membru onorar al Reuniunii.

Arad, 1913.

Tiparul tipografiei diecezane.

Prețul 1 coroană.

XIII-70

199479 D

Reuniunea învățătorilor români dela școalele populare gr.-or.
române din protopopiatele aradane I—VII.

967

Jean Jacques Rousseau,

ideile sale pedagogice și critica acestora.

Cu ocaziunea bicentenarului nașterii sale, serbat în vara
anului 1912.

Conferență predată în adunarea generală a XXII-a, care s'a ținut în
seminarul diecezan din frad, la 18 septembrie (1 octombrie) 1912.

De

Dr. Petru Pipoș,

profesor preparandial în frad, membru onorar al Reuniunii.

Arad, 1912.

Tiparul tipografiei diecezane.

J. J. Rousseau, ideile sale pedagogice și critica acestora. (Din ocaziunea bicentenarului nașterii sale, serbat în vara anului 1912).

Întroducere.

I. Descrierea festivităților bicentenary*).

În zilele din urmă ale lunii iunie a. c., în Franța și în Elveția, s'a serbat cu strălucite solemnități aniversarea de 200 de ani a nașterii lui *Rousseau*, unul din cei mai originali și liberi cugetători ai tuturor timpurilor, un luptător fără seamăn în dezvoltarea culturii omenesti, pregătorul revoluțiunii franceze și primul profet al adevăratei democrații, genialul inițiator al pedagogiei psihologice moderne și cel mai ilustru prozator al literaturii franceze din secolul al XVIII-lea. Aceste grandioase festivități bicentenary, cari în vara anului curent au atras atențiunea și interesarea vie a întregii lumi culte asupra lor, s'au celebrat cu deosebire în trei locuri, anume: în Pariz, unde *Rousseau* a trăit mai mult, în Geneva, unde s'a născut și în Ermenonville, unde a decedat. Prețutindenea s'a aranjat o serie frumoasă de serbători literare și artistice, însă în modul cel mai impozant în Pariz, focalul splendid al culturii apusene. Actul festiv propriu zis al serbătorilor pariziene, s'a îndeplinit în 30 iunie st. n. a. c (duminecă) în mărețul Panteon, templul consacrat tuturor marilor bărbați ai Franței, și a consistat în desvălirea ceremonială a unui monument admirabil, capodoperă creiată de renumitul sculptor artist *Albert Bartholomé*. Cu ocazia acestei desvăliri s'a efectuat totodată și transportarea rămășițelor lui *Rousseau* din criplă în hala corurilor. Sculptorul, în figuri expresive, a simbolizat pe acele muze, cari au inspirat pe marele cugetător și cari au evocat geniul său, anume: Veritatea (care ține în mână o oglindă), Filozofia (cu o carte deschisă pe genunchi), Natura (cu brațele încărcate de flori și fructe); aceste figuri ocupă centrul monumentului. Deadreapta și deasfingă deasemenea se'nalță câte o figură, dintre cari una reprezintă Muzica, care desfășură un sul de note, iar cealaltă Gloria, care ridică deasupra mormântului, ca ofrandă, o coroană de lauri. În mijlocul acestui grup este așezată o plachetă de marmoră, de forma unui medalion, cu portretul profil în relief al lui *Rousseau*, plachetă sprijinită pe o stelă (coloană fără capitel), sub

*) După rapoartele apărute în marele ziar „*Journal de Genève*” nr. 174—179, (dela 28 iunie—5 iulie 1912) și în excelenta revistă pariziană „*L'Illustration*”, nr. 3618 (29 iunie) și 3619 (6 iulie a. c.).

care se odihnește pulberea nemuritorului filozof, a cărui amintire o preamăresc toate popoarele dornice de libertate și de progres. Sarcofagul lui *Rousseau* zace între sarcofagele alor doi vecini de asemenea imortali: *Voltaire* și *Victor Hugo*. Cheltuelile acestui monument grandios s'au procurat prin stăruințele demne de toată lauda ale lui *Raymond Poincaré* (cet. Poencaré), actualul prim-ministru al Franței, un mare stimător al lui *Rousseau*. Festivitățile bicentenare celebrate în Pariz au avut caracter oficios, anume s'au îndeplinit cu participarea prezidentului republicii, a ministrilor, a reprezentanților parlamentului și ai corpurilor diplomatice, a delegațiilor Genevei și rudeniilor lui *Rousseau*. Apoi și universitatea din Pariz a ținut o ședință foarte reușită în memoria marelui cugetător. Cu câteva zile înainte de serbările pariziene, în parcul din Ermenonville, sub cerul liber, membri distinși de ai teatrului *Opéra Comique* au reprezentat piesa compusă odinioară de *Rousseau*: *Prorocul satului* (Le devin du village), în fața unui public numărös. În Geneva deasemenea s'a serbat cu entuziasm bicentenarul marelui fiu al acestui oraș, anume: întâiu prin o ședință publică festivă a *Institutului Național de Geneva*, unde *Henry Fazy*, prezidentul Institutului, a făcut o expunere măiastră a doctrinei politice a lui *Rousseau*; a doua prin o ședință serbătorească a *Societății I. I. Rousseau*, unde între alții *Georges Renard* (cet. Renar), eminentul profesor al institutului *Collège de France* din Pariz, a pronunțat un discurs încântător, care se începe cu această frumoasă asemănare: „Precum în anumite nopți, dacă se poate crede ce spune legenda, umbra lui Napoleon trece în revistă umbrele Marelui Sale Armate, tot astfel în jurul lui *Rousseau*, care se 'nalță din mormântul său, flutură nenumăratele fantome ale acelora, al căror învățător și liberător el a fost. Iată mai întâiu prietenii naturii și ai vieții simple. Apoi vin sufletele calde ale sentimentalilor, cari adoară în *Rousseau* pe poetul liric în proză. Apoi urmează, ca un stol de fluturași ușori, elevii educați după teoria senină și delicioasă a lui *Rousseau*, eliberați din închisorile lor școlare și de cărți, și conduși dela vorbe la cunoașterea obiectelor reale, la exercițiile corporale, la lucrul manual... În lungul șir al închinătorilor lui *Rousseau* la sfârșit apare și ceata celor desmoșteniți. Și marele învățător sclavilor le zice: „Voi sunteți liberi dela naștere“, plebeilor: „Voi sunteți egali cu nobilii și cu bogătașii“, popoarelor subordonate monarhilor: „Suveranitatea voastră este inalienabilă“, națiunilor subjugate: „Cucerirea este un act brutal și nu constituie nici un drept pentru cuceritor“. În teatrul din Geneva deasemenea s'au jucat părți alese din piesele lui *Rousseau*: „*Prorocul satului*“ și „*Pigmalion*“. Inșă centenarul al doilea al lui *Rousseau* s'a celebrat cu însuflețire nu numai în Pariz și Geneva,

ci și municipalitatea orașului Dijon a comemorat pe marele filozof prin serbări literare senine și atrăgătoare, precum și prin inaugurarea unei plăci de marmoră neagră cu inscripții gravate în aur, cari indică datul de 9 iulie 1750, când Academia din Dijon a încoronat cu premiu primul memoriu al lui *Rousseau*. Tot astfel a ținut să aducă omagii de pietate față de acest mare fiu al Genevei și orașele elvețiene, în cari el s'a întreținut odinioară, ca Montreux (cet. Montrö), Yverdun (cet. Iverdön) și Vevey, iar inzula Saint-Pierre (cet. Senpier) în zilele dela 28—30 iunie a. c. a devenit un loc de pelerinaj și de festivități distractive pentru diferitele societăți culturale și pentru tinerimea școlară.

2. Caracterizarea vieții culturale a epocii peste tot.

Incepând dela secolul al XVI. în țerile culte din apusul Europei (Franța, Anglia, Germania) s'au produs idei și curente nouă pe toate terenele vieții culturale. În secol. XVII. se continuă dezvoltarea mai înaltă și luminată a vieții sufletești prin lucrările marilor filozofi: *Bacon* (cet. Becn), care a enunțat, că criteriul științei are să fie *experiența*, iar *metodul cel inductiv*; *Descartes* (cet. Decart), care a cerut ca *rațiunea* să-ne călăuzească în toate și să nu acceptăm de adevăr, decât aceea, despre ce ne-am câștigat convingere pe temelia adevăratelor cauze; *Locke* (cet. Loc), care a constatat, că idei innăscute nu există, ci toate cunoștințele noastre ni-le câștigăm *prin senzuri*; el a întemeiat *psihologia empirică (experimentală)* și totodată a supus unei *critici juste* cugetarea omenească, arătând, că în ce chip și până unde se poate întinde puterea de cunoștință a minții noastre. Prin toate aceste vederi luminate ale filozofilor s'a pregătit calea pentru dezvoltarea unui curent nou în viața culturală a Europei, curent, care pe deoparte cere ca: *rațiunea* să fie povățuitoare tuturor lucrărilor omenești, fie teoretice, fie practice (*raționalism*); iar pe de altă parte ca: toate manifestările vieții sufletești să se supună *criticei* rațiunii, pentru a-se arată bazele și îndreptățirea existenței lor (*criticism*). Mână în mână cu noul curent al cugetării filozofice, *științele naturale* deasemenea iau un zbor mai liber în dezvoltarea lor și ajung la adevăruri, cari largesc și luminează cugetarea omenească și spulberă rătăcirile din trecut. Să ne aducem-aminte de descoperirile epocale ale lui *Kepler*, *Galilei* și *Newton*! Mai departe ideile luminate ale filozofilor au avut influență foarte salutară și asupra altor manifestări sufletești și așezăminte ale popoarelor. Anume toți acei cugetători, cu inima lor largă și nobilă, au propovăduit *toleranța religioasă* (principiul de a nu prigoni pe nimeni pentru credința sa), fapt, prin care s'a pregătit apropierea frățească a

oamenilor de diferite confesiuni unii de alții. Apoi s'au ivit dintre filozofii acestei epoci și de aceia, cari au cerut, ca să se îmbunătățească și *organizația statelor*, fiindcă pe niciun teren nu se arătau contraste atât de izbitoare între ideile luminate ale epocii și întrestările factice, ca în privința modurilor de guvernare ale popoarelor și a drepturilor diferitelor clase sociale. Acum profeti luminați cu voce îndrăzneală vestesc, că nu volnicia are să domnească în state, ci dreptul, precum pretinde chiar și natura; că domnitorii au să lucreze pentru binele supușilor lor, în conformitate cu legile juste, pe cari să-le facă însaș voința obștească a poporului. Sub influența hotărîtoare a acestor idei și principii în prima jumătate a secolului al XVIII. s'a dezvoltat un nou mod de judecată și de acțiune pe toate terenele vicții culturale, care se zice: *curent luminaț*, curent, care a dominat apoi peste întreg veacul. Și apoi spiritul acestui nou curent a fost cu însuflețire primit și propagat în toate părțile societății europene, ba a străbătut chiar până la mințile și inimile capetelor încoronate, așa încât domnitori luminați ca *Frideric cel Mare* (în Prusia) și *Iosif al II.* (în Austria) au început să-și guverneze popoarele lor, așa dupăcum cerea cugețarea luminaț și liberală a veacului. Și apoi unde ideile curentului luminaț n'au putut izbuti să triumfeze pe calea pașnică a buneînțelegeri, acolo puterea lor a erupt în revoluții violente, ale căror vifore înfricoșate au spu'berat tot ce nu mai corespundeă cu duhul vremii. Dintre aceste reacțiuni viforoase și cutropitoare, cea mai gradioasă și mai întinsă în efectele și consecvențele ei a fost *marea revoluție franceză (1789)*, pe care *Rousseau* a pregătit-o în scrierea sa: „*Contractul social*“, și a prevestit-o și în opera sa „*Emil, sau despre educațiune*“:

3. Caracterizarea educațiunii și a școlilor din secol. XVIII.

Spiritul timpului cereă în mod tot mai întetitor îmbunătățirea stării tuturor claselor sociale, și îndeosebi și a părților inferioare până aci atât de suprimate și despoiate de drepturi. Însă o adevărată asanare și înaintare a stărilor și relațiunilor nemulțumitoare, ba chiar deplorabile, ale masselor largi ale poporului de rând se puteă speră numai așa, dacă acelea se vor împărtăși și de oarecare educațiune și instrucțiune corespunzătoare, ca să poată ajunge la cugețare și acțiune independentă. Până la secolul al XVIII. atât educația peste tot, cât și școlile aveau multe defecte. Anume educația, chiar și cea din familie, mai ales în Franța, unde societatea eră foarte coruptă, în multe privințe se abăteă dela calea naturii. În școli domină învățarea vorbelor în loc de cunoașterea obiectelor reale; provocarea la autorități în loc de rezonarea justă; memori-

zarea în loc de intuițiune, cugetare și lucrare independentă din partea elevilor. Cunoștințele reale lipseau și aproape tot timpul se petrecea cu formalități seci. În școlile medii și cele superioare limba de instrucție și, pe lângă religie, obiectul principal era limba latină, pecând limba maternă era neglijată. Metodul de predare era *mehanic*, căci se dădeau elevilor toate cunoștințele de-a gata, după spusele autorilor vechi, fără de a-i îndemna și conduce la cercetarea adevărului și la convingeri proprii. În contra acestor stări însă în secol. XVIII și-au ridicat vocea o seamă de cugetători luminați, cerând cu stăruință reformarea radicală a acestui sistem de educație și de învățământ necorespunzător cu dezvoltarea naturală a sufletului omenesc. Astfel de pedagogi au fost *Rabelais* (cet. Rable) și *Montaigne* (cet. Montani) în Franța, *Locke* în Anglia, *Ratich* în Germania și *marele Comenius* în Boemia și pentru Europa întreagă. Dar încă în mod și mai pronunțat s'a manifestat reacțiunea în contra sistemului de educație și de învățământ învechit și defectuos în secol. XVIII. Apar anume atacurile aspre ale lui *Voltaire* (cet. Volter) în contra defectelor școlilor; scrisorile (epistolele) lui *Montesquien* (cet. Monteschiö) cu aceeaș tendență; însă opera de căpetenie, care în privința efectului le întrece pe toate, este excelenta carte „*Emil, sau despre educațiune*” a lui *Rousseau*, care cu pricepere extraordinară și într'un stil nemai pomenit de limpede și frumos, nu numai combate rătăcirile cele mari ale educațiunii contemporane, ci totodată construiește un sistem de educație admirabil, sistem, în care arată căile și mijloacele educațiunii celei mai corespunzătoare cu natura genuină a omului, educațiune reclamată în mod impetuos și de spiritul curentului luminat. Apoi în o altă operă frumoasă a sa, romanul social „*Noua Eloiză*”, zugrăvește cu condeiu magistral acele sentimente și virtuți, cari vor avea să rezulte din conviețuirea unor oameni educați după sistemul său naturalistic. Iar în opera sa politică „*Contractul social*” dă lumii civilizate proiectul unei nouă forme de organizație a statelor, mai corespunzătoare cu demnitatea și cu trebuințele adevărate ale omului, dela natură absolut bun, nobil și dornic de progres și de libertatea cât mai mare. Prin aceste trei opere epocale, cari stau în legătură organică între sine, întregindu-se reciproc, *Rousseau* s'a înălțat la un rol atât de însemnat în dezvoltarea culturală a epocii sale și a viitorului celui mai apropiat, cum nu s'a mai pomenit în istoria civilizațiunii până aci; iar influența lui asupra îndrumării vieții sufletești a Europei a fost atât de colosală, încât cu tot dreptul se poate afirma, că nu *Voltaire*, precum afirmă mulți, ci *Rousseau* a determinat întreaga fizionomie spirituală a secolului al XVIII., imprimând asupra tuturor manifestărilor vieții culturale ale acestui secol timbrul splendid al geniului său. Ideile conducătoare

cuprinse în operele nemuritoare ale lui *Rousseau* se pot înțelege pe deplin numai în strânsă legătură cu viața sa. Însă această viață e atât de complicată, încât ar fi nespuse de dificilă de studiat, dacă nu ne-ar sta într'ajutor însuș marele cugetător cu ultima și admirabila sa scriere intitulată *Confesiunile mele*, în care cu o psihologie profundă și amănunțită, cu o sinceritate extraordinară și într'un stil captivant ne desvălește tot ceea ce a cugetat, ce a simțit și ce a făcut el în cursul zbuciumatei sale vieți. Drept aceea înainte de-a intra în expunerea și aprețierea ideilor și principiilor pedagogice reformătoare ale lui *Rousseau*, îmi iau voie de-a schița pe scurt momentele mai marcante din biografia acestui mare dascăl al Europei, împrumutându-mi toate datele de-a dreptul din *Confesiunile* sale interesante și instructive.

A) Biografia lui Rousseau*).

I. Originea familiei lui Rousseau.

Lipsa educațiunii din partea mamei. Tatăl nu educă bine pe fiul său.

Familia *R.* este originară din Franța, din orașelul Monthléry. Fiind însă această familie calvinistă, încă în secolul al XVI-lea a fost avizată de a se refugia în Elveția. Jean-Jacques (cet. Jan Jac) (Ioan Iacob) *Rousseau*, celebrul filozof și pedagog, despre care vorbim, s'a născut în frumosul oraș Geneva (Genf), la 28 iunie 1712, dat dela care în iunie a. c. s'au împlinit 200 de ani. Membrii familiei *R.* erau peste tot oameni talentați, vioi și activi. Tatăl său, Isac *R.*, un om isteț, dar cam ușuratic și iute la mânie, eră ciasornicar foarte dibaciu în meseria sa; iar mamă-sa, Susana *Bernard*, căsătorită cu Isac *R.* dela 1704, coboritoare din o bună familie de manufacturieri, femeie deșteaptă și de inimă, care primise educație foarte îngrijită în casa unui unchiu de al său, Samuil *B.*, preot, eră destul de instruită, știă să desemneze și să cânte, ba chiar să compună și versuri bunișoare. Însă soarta începe a-l prigoni pe Jean-Jacques *R.* dela prima zi a vieții sale, căci mamă-sa, care desigur ar fi știut să afle calea bunei educațiuni pentru fiul

*) Izvoare:

- „Rousseau's Bekenntnisse“ übersetzt v. H. Denhardt, Leipzig.
 Dr. Adalbert Weber: „Die Geschichte der Volksschulpädagogik“, Eisenach.
 Dr. K. Schmidt: „Geschichte der Erziehung u. des Unterrichts“, Köthen.
 Dr. W. Rein: „Encyclopädisches Handbuch der Pädagogik“, II. Aufl., 7. Bd., articol: „Rousseau“ de E. v. Sallwürk.
 I. Gavanescu: „Istoria pedagogiei moderne“, part. III.

său, moare în floarea etății, din cauza nașterii lui. Această pierdere ireparabilă a fost cauza principală a suferințelor și rătăcirilor din viața lui *R.* Tatăl-său nu avea nici voia, nici răbdarea, ba nici înțelepciunea de a se ocupa cu educația fiului său, după cum s'ar fi cerut, ba îl trată atât de nechibzuit, încât acesta devine aplecat spre disordine, moleșire și înduioșare. Apoi tatăl face o greșală și mai gravă, când cetește cu copilul său, care abia eră de 7 ani (în 1719), romane rămase din biblioteca mamei sale, scrieri ce nicidecum nu corespundeau acestei etăți. *R.* însuș mărturisește: „Adevărat, că pe această primejdioasă cale (prin cetirea romanelor) mi-am însușit dexteritate extraordinară în cetirea curentă și logică, însă totodată și o înțelegere precoce a pasiunilor omenești, neobișnuită pentru etatea mea“. Dealtminteri despre părinții săi în *Confesiunile sale R.* se exprimă așa: „Urzitorii zilelor mele mi-au lăsat ca moștenire o inimă foarte sensibilă, pe când însă pentru ei această inimă a fost izvorul fericirii, pentru mine a devenit izvorul nefericirii în întreaga mea viață“. După moartea timpurie a soției sale, Isac *R.* a luat la casa sa pe o soră de a aceleia, ale cărei calități J. J. *R.* le laudă foarte mult.

2. Educația lui Rousseau în casa preotului Lambercier. Prima legătură de amiciție.

Ca băiat, *R.* eră să învețe și el meseria tatălui său (ceasornicăria, însă în 1772 se întâmplă, că Isac *R.* inzultând faptic pe ofițerul francez *Gautier* (cet *Gotie*), înrudit cu membrii magistratului, pentru ca să scape de pedeapsa ce-l amenință, fu silit să fugă pe furiș din Geneva. Și acum Jean-Jaques, abia în etate de 10 ani, rămâne părăsit și expus la primejdia de a deveni băiat de stradă. Din întâmplare însă, un unchiu de al său (din partea mamei sale) îl trimite la un preot reformat cu numele *Lambercier* (cet. *Lanbersiè*) în satul *Bossey* aproape de Geneva, preot, care fiind om îndurător și destul de instruit, îl primește pe băiatul Jean-Jaques sub îngrijirile sale și câțva timp îl împărtășește de educație bună, la care participă și fiica, de 30 de ani, a preotului. Bunul preot îl și instruește pe băiatul isteț, și încă cu metod potrivit, căci orele de lecție nu i-se par obositoare, și după cum el însuș ne spune, dela acest om de treabă a învățat puține cunoștințe, dar în schimb nu le-a mai uitat niciodată. Aci, în linștea senină a vieții sătești, i-se oferă lui Jean Jaques ocazia plăcută de a legă prima relație de pretenie cu un văr de al său, cam de acelaș naturel. Această legătură de pretenie sinceră și intimă este motivul, care mai târziu a inspirat pe pedagogul *R.* să prețuiască atât de mult sentimentul de amiciție și (în *Emilul* său) să-l recomande ca mijloc de căpetenie pentru nobilitarea sentimentelor altruiste.

3. Sub protecțiunea d-nei Warens. În ospiciul catecumenilor din Turin. Abjurarea religiunii calviniste.

Dupăce *R.* părăsește casa preotului *Lambecier*, acum băiat de 16 ani, se aplică de copist la un grefier (actuar), însă această ocupație nici decum nu-i convine. Mai târziu se angajează de calfă la un gravor, însă acesta îl tratează atât de brutal, încât el este silit de-a scăpa pe furiș din casa acestui om necioplit. Acum un preot dela țară, din satul *Confignon* (cet. *Confinion*), în Savoya, îl recomandă unei dame caritabile, cu numele d-na de *Warens*, care trăiește în orașelul *Annecy* (cet. *Annesi*), din o penzie bună primită dela regele Sardiniei. Această doamnă, care sub masca unei atitudini decedente și bigote (evlavioasă peste măsură) ascunde niște moravuri ușurate, se ocupă cu sprijinirea propagandei religioase și totodată și cu afaceri de convertiri (dela religia protestantă la cea catolică), și eră foarte îndurătoare față de săraci. D-na de *Warens* primește cu multă bunăvoință în casa sa pe băiatul *R.*, abia trecut de 15 ani, extraordinar de deștept, viu și simpatic, dar foarte părăsit și fără noroc. În curând această doamnă binevoitoare trimite pe protejeatul său în ospiciul catecumenilor (catolici) din Turin, cu încredințarea, ca aci să-și îndeplinească trecerea sa dela religia calvinistă la cea catolică. În institutul din Turin *R.* se împărtășește de o instrucție temeinică asupra dogmelor și, în etate de 16 ani, abjură religia protestantă și adoptă cea catolică, după cum a dorit protectoara sa. Apoi, pentru viitor, d-na de *Warens* mai nutrește intenția de a trimite pe favoritul său în cutare seminar teologic, spre a-l face preot catolic după toată forma. Însă această intenție în scurt timp fu abandonată. Dupăce *R.* părăsește ospiciul din Turin și își cheltuește ajutorul modest primit dela conducătorii institutului, ajunge în mare lipsă de bani, așa încât este avizat de a-se angaja ca lacheu (fecior de casă) la contesa *De-Vercellis*, unde însă nu rămâne lung, căci din cauza unei inconveniențe neînsemnate, își pierde poziția, dealtcum atât de nedeamnă de spiritul său elit. Acum ajunge în serviciul bunului conte *Gouvon* (cet. *Guvon*), care aflându-l talentat, voiește să-l formeze de secretar al afacerilor sale, și deaceea începe să-l instruească din limba latină și cea italiană, însă *R.* simte oroare față de lucrările de birou (cancelărie) și părăsește și pe acest părtinitor al său.

4. Autodidaxia lui Rousseau îndeplinită în La Charmette.

După multe pribegiri aventuroase, în 1732 *R.*, dejă june de 20 ani, se reîntoarce la casa protectoarei sale, d-na *Warens*, care acum

eră domiciliată în comuna Chambéry (cet. Șanberi). Mai târziu, parte din considerații față de sănătatea cam zdruncinată a junelui Jean-Jaques, d-na Warens se mută în La Charmette (cet. Lașarmett), o moșioară frumoasă, situată la intrarea comunii Chambéry, între câmpuri, vii și păduri, un adăpost încântător, ale cărui frumuseți naturale *R.* le-a zugrăvit în *Confesiunile* sale în o formă plină de farmec. La Charmette a devenit memorabilă prin faptul, că *R.* în decursul celor 8 ani, cât s'a întreținut în acest adăpost scuit de zgomotul lumii, și-a îndeplinit autodidaxia (învățătura fără profesori) sa în diferitele ramuri ale artelor și științelor cu atâta genialitate, cu atâta zel și stăruință și în mod atât de enciclopedic, cum nn s'a mai pomenit în istoria culturii omenesci.

În romanticul azil din La Charmette, după atâtea zbuciumări sufletești, viața lui *R.* se strecură senină sub îngrijirile generoasei sale binefăcătoare. Acum, fiind bărbat matur, pentru ca totuș să-și agonisească ceva, se angajează de a luă parte la oarecari lucrări cadastrale, cari se îndeplineau în comună, lucrări, cari îi aduc un câștig foarte modest. Însă în orele sale libere se apucă de cultivarea sa autodidactică cu toată seriozitatea, anume: începe de a-se exercita intențiv în *desemn* și în *muzică*. Și e de observat, că pentru această artă din urmă *R.* avea într'adevăr talent pronunțat dela natură. Dar ocuparea temeinică cu arta muzicei, atât de predilectă lui *R.*, mai produce în viața lui sufletească și oarecare liniște și armonie, de cari avea mare nevoie după atâtea zguduiri și suferințe.

Acum cu sufletul înviorat de farmecele artei muzicale, se consacră cu zel incomparabil studiului *științelor proprii*. În timp scurt învață *limba latină*, așa încât poate ceti chiar și pe dificilul istoric roman *Tacitus*. Mai departe se perfecționează în *limba italiană* într'atâta, încât poate gustă operele marilor poeți: *Petrarca*, *Metastasio*, *Torquato Tasso*, șcl. Apoi studiază cu deplină înțelegere operele marilor filozofi: *Locke*, *Leibnitz*, *Descartes* și *Malebranche* (cet. Malbrans), șcl. Pe lângă toate acestea, *R.* mai studiază temeinic și: *matematică*, *astronomie*, *geografie* și *istorie*, ba cuprinde în sfera studiilor sale chiar și *anatomia* și *fiziologia* corpului omenesc. Și în toate acestea felurite ramuri de științe pătrunde cu atâta sagacitate, în mod atât de impetuos și repede, încât în scurt timp *R.*, căruia îi lipsia baza cunoștințelor, ce se capătă în școli, prin învățământ sistematic, în etate de 28 de ani, stă înaintea lumii ca un polihistor în toată puterea cuvântului, înzestrat cu o cultură de de o multilateralitate admirabilă și însuflețit de aspirații îndreptate spre înalte ideale în mijlocul vieții sufletești a secolului al XVIII-lea, marele secol al cugetării luminate. Și apoi în fine, acum deplin pregătit, cu zel se apucă să studieze și să aprofundeze operele ex-

celente, dar foarte dificile, ale ilustrilor filozofi contemporani: *Voltaire*, *Diderot* (cet. Didrò), *D'Alembert* (cet. Dalanber), şcl., cuge-tători, cari au dat desvoltării culturale o direcție nouă, cu mult mai liberă, și cari mai târziu, dimpreună cu *R.*, vor formă o grupare spiri-tuală, chieamată de a produce schimbări însemnate în vieța sufle-tească a Europei.

5. Rousseau, ca educator practic în Lyon.

În 1740, prin mijlocirea unei prietine a d-nei *Warens*, d-na *Deybens*, *R.* reuşește de a deveni educător de casă pe lângă doi fii ai unui înalt funcționar, cu numele *Mably*, în Lyon. Proiectul de educație, pe care îl prezentă tatălui acestor elevi, este lucrat după ideile lui *Locke*. I să din cauza naturelului său vehement și schimbăcios, nici măcar un an n'a putut să facă pe educătorul practic. În *Confesiunile* sale *R.* însuș mărturisește: „Adevărat, că caracterul meu cel plin de blând-eță și gingășie m'ar fi făcut foarte corespunzător pentru chieamarea de educător, dacă vehemența mea viforoasă nu mi-ar fi îngreuiat atât de mult situația. Când lucrurile mergeau bine și observam, că diligența mea stăruitoare și osteneala mea au efect favorabil, eram ca un înger; însă deveniam un diavol, când lucrurile nu mergeau după cugetul meu. Când băieții nu mă înțelegeau, eram ca ieșit d n fire; iar când se arătau chiar răutăcioși, aș fi fost în stare să-i omor. Firește, nu aceasta eră calea de a-i învăța și de a-i face mai înțelepți. Dacă aș fi lucrat cu răbdare și cu atitudine calmă, aș fi putut să obțin rezultate frumoase; pe când în lipsa acestor calități, a tre-buit să-mi părăsesc poziția“.

6. Proiectul unui nou sistem de notație muzicală. Rousseau în saloanele Parizului.

În 1741 *R.* merge la Pariz, pentru ca în acest strălucit fo-cular al artelor să-și cerce norocul cu noua sa invenție, care eră *un sistem de a înfățișă notele muzicale prin cifre*. În 1742, pre-zentat în Academia franceză de către distinsul fizician *Réaumur* (cet. Reomür), *R.* cetește un interesant tratat asupra noului său sistem de notație, însă nu-i succede de a fi sprijinit, căci *Rameau* (cet. Ramò), un excelent pricepător de muzică, înaintea adunării Acadamiei, dovedește, că sistemul proiectat de *R.* nu-e destul de intuitiv și că-e prea dificil de aplicat în practică. În Pariz, deși nu reuşește de a dobândi cu sistemul său de notație oarecare câșt g material, pe care l-ar fi dorit, totuș ajunge la un însemnat avantaj moral, hotărîtor pentru desvoltarea mai departe a activității sale

culturale. Anume cu ocazia prezentării sale în Academie, *R.* face cunoștință cu *Diderot* (cet. Didrò, filozof, scriitor ilustru, principala redactor al *Enciclopediei*, 1713—1784) și alți bărbați celebri. Apoi i-se deschide intrarea și în saloanele elite ale Parizului, cu deosebire este oaspe bine primit în salonul d-nei *Dupin* (cet. Düpen), unde convine cu *Voltaire* (cet. Voltèr) (scriitor, poet, istoric și filozof, care a exercitat foarte mare influență sub raportul literar, social și religios, a redijat *Dictionarul filozofic* în *Enciclopedie*, 1694—1778), cu *Buffon* (cet. Büffon, ilustru naturalist, 1707—1788), șcl. Tot în salonul d-nei *Dupin* face *R.* cunoștință și cu d-na de *Chenonceau* (cet. Șenonsò), nora d-nei *Dupin*, acea d-nă onorabilă, la a cărei dorință a început să scrie reflexiunile sale geniale *asupra educațiunii*, lucrare, din care apoi s'a desvoltat mai târziu celebra operă „*Emil*“, șcl.

7. Rousseau, ca secretar de ambasadă în Veneția.

Societatea pariziană elită îl are în drag și-l prețuește pentru spiritul său scăpărător, pentru știința sa enciclopedică vastă și pentru atitudinea sa simpatică. Dar încă nimeni nu presimțeste în el pe viitorul cel mai ilustru scriitor al veacului, ci opinia publică peste tot îl consideră de foarte corespunzător pentru funcțiunea de secretar de afaceri diplomatice. Și în 1743 lui *R.* într'adevăr îi și succede de a obține postul de secretar de ambasadă pe lângă contele *Montaigu* (cet. Montegü), ambasadorul francez în Veneția. El își ocupă noua sa poziție cu bune speranțe, se înșeală însă, căci noul său șef este un om ignorant, necruțător și despotic. Pe lângă un astfel de superior, *R.* n'a putut sta decât 18 luni. Mâhnit de tratarea cea nedreaptă și arbitrară a superiorului său mărginit, în 1774 *R.* părăsește falnicul oraș al dogilor, ducând cu sine convingerea, că suferințele claselor inferioare ale societății provin cea mai mare parte dela clasele superioare privilegiate și dela cercurile conducătoare, a căror ignoranță, împreună cu egoismul și cu tendența de a stăpâni despotic, produce toate nedreptățile și nemulțumirile, toatătea stări condamnabile, pe cari apoi *R.* mai târziu în *Contractul social* le-a flagelat cu multă vervă.

8. Relațiunea lui Rousseau cu Tereza Levasseur. Tatăl, care își părăsește copiii.

După experiențele triste și revoltătoare suferite în Veneția, *R.* se decide de a începe de aci înainte o viață independentă și a nu-se mai expune de a fi subordonat și atârnat de bunul plac al altora. Ca toți oamenii adânc cugetători și cu inimă simți-

toare, având o deosebită atracție pentru viața retrasă de lume, liniștită și senină, el caută să se așeze în oarecare chip. Se domicilează în o suburbie mai de laturi a Parizului, unde face cunoștință cu Tereza *Levasseur* (cet. *Lövassör*), fiica unui cârciumar, o fată de tot simplă, care nici ceti nu știa *R.* leagă relație liberă cu această femeie, nepotrivită cu spiritul său mare, declarându-i, că nu-o va părăsi niciodată, dar nici nu o va lua în căsătorie. Din această relație, care a durat 23 de ani, s'au născut 5 copii, pe cari tatăl, pe lângă toată rezistența mamei, pe toți i-a trimis în ospiciul de copii găsiți. Cei 4 copii din urmă n'au primit nici un fel de marcă de re-unoaștere, iar marca celui dintâiu s'a pierdut, așa încât mai târziu, când marchiza de *Luxembourg* (cet. *Lüxanbur*) a căutat pe cel mai mare fiu al lui *R.*, ca să-l iea la sine, nu l-a mai putut afla. Tereza *Levasseur*, deși avea inimă simțitoare, totuș prin sufletul ei mărginit, a pus chiar și fără voie multe piedici în calea zborului unui geniu ca *R.*

9. Legăturile cu enciclopediștii. Colaborarea la „Dicționarul enciclopedic“.

Cu toate că *R.* trăia retras în suburbiile obscure ale Parizului, în niște odăi strâmte, tânjind de mulțori ca copist de note, alături de o ființă, care nu-l înțelegea, ci îi eră o continuă perplexitate, totuș făcea vizite dese prin saloanele mai frecventate ale Parizului și lucră cu inspirație la opere de poezie muzicală, dintre cari unele reușesc de a fi reprezentate în teatru chiar și înaintea cuiții regești, ca de ex. piesa „*Le devin du village*“ (Procurorul satului) pe scena din Fontainebleau. Tot pe timpul acesta *R.* intră în legături spirituale mai apropiate cu enciclopediștii, anume cu: *Diderot*, *Voltaire*, *D'Alembert*, *Holbach*, *Grimm*, șcl. și învitat de aceștia, colaborează la celebra operă „*Dicționarul Enciclopedic*“, pentru care scrie partea relativă la *arta muzicei*, lucrare, care publicată în 2 volume, sub titlul de „*Dicționar muzical*“, dovedește cunoștințe muzicale vaste și temeinice.

10. Tezele Academiei din Dijon.

a) *Teza primă*: „*Dacă restabilirea științelor și artelor a contribuit de a corupe ori de a purifică moravurile?*“

Faza de glorie literară a lui *R.* începe dela 1749, când s'a întâmplat, că el a cetit într'un ziar (în *Mercure de France*) teza de concurs publicată de Academia din Dijon: „*Dacă restabilirea știin-*

țelor și artilor a contribuit de a corupe (a strică) ori de a purifică moravurile?" („Si le rétablissement des sciences et des arts a contribué à corrompre ou à épurer les mœurs?") și de importanță și frumuseța acestei chestiuni s'a impresionat și însuflețit atât de mult, încât s'a hotărît să-i dea un răspuns cât se poate de original și demn de spiritul său. Înainte de a-se apuca de lucru, mai discută asupra tezei și cu *Diderot*, care îi dă sfatul, ca să plăzmuiească un răspuns *negativ*, căci rezolvarea pozitivă ar ieși prea banală. După ce se desparte de *Diderot*, trecând prin o pădure, către casă, se așează sub un stejar mare și acî, cuprîns de o exaltațiune neobișnuită, creiază o parte din răspunsul tezei amintite. Multe nopți nedormite de arîndul continuă și termină tratatul său ingenios, pe care imediat îl și prezintă Academiei din Dijon. *R.* a rezolvat această teză complicată și dificilă într'adevăr *in mod negativ*, anume: în întreg cursul lucrării sale s'a nîzuit a *dovedi, că popoarele se corup prin civilizațiune, odecă n'a vorbit despre „restabilirea," ci despre „progresele" științelor și a artelor, pregrese, din cari a provenit decadența moravurilor*. În partea *primă* a lucrării sale *R.*, cu argumente istorice, a căutat a *dovedi, că virtuțile adevărate ale popoarelor au dispărut în măsura, în care s'a înălțat cultura lor intelectuală, ca de ex. la egipteni, la greci, la romani, șcl.* Din potrivă s'au aflat și păstrat moravuri bune și vitejie victorioasă la popoare mai puțin culte, ca de ex. la perși, la spartani, la vechii germani, șcl. Îndeosebi în Roma a dispărut spiritul moral, patriotic și eroic, când filozofii greci au imigrat în „cetatea eternă", aducând cu sine vițiile josnice și luxul. În a *doua* parte a tratatului său *R.* cercetează *izvoarele științelor* și constată, că aceste *izvoare* sînt șoarte impure (necurate), de ex. astronomia se derivă din superstițiuni, fizică din curiozitate, geometria din avariție, morala din superbie, oratoria din ambiție deșartă, ură și adulațiune (lingușire), șcl. Cu o vorbă: *toate științele izvoresc din vițiile noastre, iar artele provoacă luxul, șcl.* Aceasta este calea civilizațiunii, care nu poate fi decît păgubitoare atât moralei, cât și *educațiunii*. În 1760 *R.* cu această originală, ingenioasă și frapantă lucrare a sa, într'adevăr câștigă premiul Academiei din Dijon și dintr'odată își îndeplinește întrarea rea sa glorioasă în lumea cugetării filozofice, iar prin frumuseța și eleganța stilului său ajunge la renume splendid în literatură. Scrierea lui *R.* devine cunoscută și apreciată și în alte țeri culte. În 1761. *Lessing* (celebru critic, poet dramatic german, 1729—81) publică (în limba germană) un extras din lucrarea filozofului francez, iar *Kant* (celebru filozof german, 1724—1804) atrage atenția lumii culte asupra acelei lucrări interesante.

În 1752, după o boală foarte gravă, *R.* se hotărăște de a rupe cu opinia publică și a trăi în conformitate cu vederile sale. Și pentru

a-se apropiă de modul de viață cât mai natural, își schimbă chiar și îmbrăcămintea sa (își lapdă peruca, sabia, ceasornicul, ciorapii de mătasă, șcl.). Fiind iarăși în mare lipsă de bani, își susține existența ca copist de note, ca de obicei.

b) *Teza a doua*: „*Originea inegalității oamenilor*“.

În 1753 tot Academia din Dijon publică la concurs o nouă teză: „*Care este originea inegalității dintre oameni?*“ „*Și oare justificabilă e această inegalitate din punctul de vedere al legilor naturii?*“ (*Quelle est la source de l' inégalité parmi les hommes?*) *R.* concură și la această teză, însă deastădată nu câștigă premiul. El rezolvă chestiunea așa, că mai înainte aseamănă pe „omul cult“ cu „omul natural“ și ajunge la concluziunea, că deodată cu introducerea *ordinii sociale* s'a început și fixat și inegalitatea între oameni. Limita extremă a acestei inegalități este *despotismul*. *Proprietatea* și *contractele* au nenorocit omenirea. Adevărata libertate, egalitate și fericire se va putea redobândi numai prin *reîntorcerea omenirii la starea sa naturală primordială*. Prin această lucrare nouă a sa *R.* se aprofundează încă și mai mult în modul său de cugetare original și rupe legăturile cu filozofii oficioși contemporani, atât de odioși lui, și devine stăpân el însuși peste sine în toată puterea cuvântului. Acum *Voltaire* îl satirizează așa: „Nimeni pân'acum n'a cheltuit atâta spirit pentru a ne face fiare sălbaticel!“ Atitudinea ostilă dintre *R.* și filozofii enciclopediști se înasprește tot mai mult, cu deosebire însă, din cauza marilor divergențe în părerile științifice și filozofice, el ajunge în conflict cu *Voltaire*, care îi devine cel mai înverșunat adversar, și care își bate joc de *R.*, numindu-l „arhinebun“, șcl.

II. Rousseau abjură religia catolică și adoptă din nou cea protestantă. „Noua Eloiză“. „Contractul social“.

În 1754, acum bărbat de 42 de ani, din cauza unor neînțelegeri, *R.* părăsește Parizul și merge la Geneva, unde abjură religia catolică și adoptă din nou cea protestantă, fiindcă în calitate de catolic n'ar fi putut posedă dreptul de cetățean al iubitului său oraș natal. Însă venindu-i la cunoștință, că *Voltaire*, neîmpăcatul său adversar, și-a stabilit domiciliul la Ferney, aproape de Geneva, *R.* se reîntoarce în Franța, unde o damă aristocrată avută, contesa *D'Epina*y (cet. Epiné) îi oferă ca locuință și adăpost o vilă mică, numită Ermitage (cet. Ermitaj) (sihăstrie), situată în pădurea de lângă Montmorency, izolată și scutită de zgomotul lumii. În aprilie 1759 *R.* cu sufletul plin de grațitudine față de binefăcătoarea sa generoasă, se așează în Ermitage, unde făcând dese plimbări solitare prin pădurea de Montmorency, plâzmuește

nouă opere admirabile. Aci *R.* face cunoștință cu contesa *D'Hou-detot* (cet. *Dudetò*), cunoștință, care a inspirat sufletului său acele sentimente nobile, în a căror amintire el în 1761 a scris încântătorul roman „*Noua Eloiză*“ (*Nouvelle Heloise*), care este o adevărată preamărire a acelor sentimente și virtuți fericitoare, cari vor rezulta din o nouă stare socială mai naturală a omenirii, precum și o zugrăvire și gloriificare magistrală a naturii mari. Cine vrea să cunoască și să iubească pe *R.* ca poet, acela să cetească și să recetească „*Noua Eloiză*“. Aci el ni-se prezintă ca și un poet liric în proză, nobil, gingaș și dulce. Apoi prin limbajul său fermecător, prin armonia expunerilor, prin căldura tonurilor și prin bogăția expresiunilor *R.* devine cel mai ilustru mânuitor al stilului francez briliant. Și apoi aceeași scriere mai conține și un capitol de conținut pedagogic, fiindcă marele cugetător în acelaș timp se ocupă și cu ideea de a scrie *asupra educațiunii*. În acelaș timp *R.* mai chibzuiă și asupra planului de a compune o operă mai mare asupra *ășezămintelor politice*. Din această scriere însă a ajuns să se publice numai o parte sub titlul de „*Contractul social*“ (*Contrat social*), în care *R.* își ridică vocea în contra guvernelor despotice, în contra deosebirilor de rang, de avere și de castă, și se încearcă de a construi proiectul unei *forme nouă de organizație a statului*, mai corespunzătoare cu trebuințele adevărate ale omului, dela natură bună, nevinovat și dornic de libertate. Statul trebuie să fie o instituțiune, care să n'aibă altceva în vedere, decât binele cel mai mare posibil al cetățenilor săi. Suveranitatea este un drept al fiecărui cetățean în parte. Principele n'are să fie, decât mandatarul cetățenilor asociați în stat. Iar constituția și legile n'au să fie altă, decât un *contract social*, pe care îl leagă ei între dânșii, în mod neforțat, și prin care ei își garantează reciproc drepturile lor. Prin propovăduirea acestor idei atât de favorabile libertății cetățenești, *R.* devine cel mai demn și elocvent profet al marelui revoluțiunii franceze din 1789, revoluțiune, care a spulherat așezămintele învechite ale Europei și a mijlocit *recunoașterea drepturilor omenești*. Pentru această scriere a sa, el totodată poate fi considerat ca și primul propovăduitor al *adevăratei democrații moderne*. Acum, cu spiritele aprinse de vorbele înflăcărate ale lui *R.*, toate popoarele nutriau dorința fierbinte de a vedea intrupate ideile cuprinse în *Contractul social*. Însă Franța luminată pășeste înaintea celorlalte țeri, anume: *Mirabeau* (cet. *Mirabò*), *Danton*, *Robespierre* (cet. *Robspier*), *Marat* (cet. *Mără*), urzitorii revoluțiunii, cu energie și temeritate, traduc în faptă idile regenătoare ale marelui profet al libertății și drepturilor omenești, cerute de natură însăș Deaceia *Contractul social* sa supranumit și *farul* (*turnul uminător, călăuza*) *revoluțiunii*.

12. Rousseau compune cea mai bună operă a sa: „Emil, sau despre educațiune“. Conzecvențele funeste ale acestei scrieri excelente.

În urma intrigilor detestabile, țesuțe în contra lui *R.* de către adversarii săi, (filozofii francezi în frunte cu *Voltaire*), cari vizitau saloanele d-nei *D'Epinay*, el este avizat de a părăsi Ermitage-ul unde fusese adăpostit pân'aci. Acum *R.* află refugiu la un funcționar de al ducelui de *Condé*, în Montmorency (cet. Monmoransi). Aci domiciliat în o vilă, situată în o frumoasă grădină, începe de a compune proiectul unui nou sistem de educație, după cum promisese d-nei de *Chenonceau*. În conformitate cu acest nou sistem ar fi avut apoi numita doamnă, foarte mult stimată de *R.*, de a-și educa copiii săi. Nu peste mult în castelul mareșalului de *Luxemburb* (cet. Lixanbur) el continuă și termină excelenta sa operă pedagogică: „*Emil, sau despre educațiune*“ (*Emile, ou de l'éducation*). În 1760 *R.* cetește manuscrisul Emil-ului înaintea soției mareșalului de *Luxembourg*, spre a cunoaște ideile acestei dame de înaltă cultură asupra operei sale, păreri, cari n'a putut fi decât favorabile Librarul *Duchesne* (cet. Dîșen) cumpără acest manuscris prețios cu suma de 6000 franci. Și cu toate că adversarii marelui cugetător pe ascuns căutau să împiedece tipărirea operei pedagogice epocale, în luna maiu a anului 1762 ea totuș izbutește să apară, și încă în două orașe mondiale deodată, anume în Pariz la editorul *Duchesne* și în Amsterdam la *Néaulme* (cet. Neolm). *R.* consideră opera „*Emil*“ ca cea mai reușită lucrare a sa, iar apretierile favorabile ale specialiștilor confirmau și în publicitate valoarea superioară a operei. Este de observat însă, că marele public cetitor n'a primit această operă valoroasă cu aceeaș complăcere și însuflețire, ca pe celelalte scrieri ale lui *R.*, ba în scurt timp opera *Emil*, care era podoaba literaturii pedagogice din secolul al XVIII-lea, devine dezastroasă pentru autorul ei. Se pornesc prigoniri înverșunate în contra lui *R.*, omul cel mai luminat al veacului și cel mai nobil de inimă. Cauza acestor prigoniri detestabile este faptul, că *Emil*, operă scrisă în formă de roman pedagogic, în care *R.* desfășură un admirabil sistem de educație în spirit naturalistic (în cel mai deplin acord cu legile de dezvoltare ale naturii omenești) și totodată mustrează cu asprime și justefă vițiile societății și ale educației contimporane, în cartea a IV a mai conține și reflexiunile lui relative la educația religioasă și la religie peste tot, reflexiuni însoțite de o confesiune (mărturisire) de credință, pe care autorul o pune în gura unui vicar din Savoia. Figura simpatică a acestui vicar luminat și bun *R.* a zugrăvit-o în mod magistral după personalitatea abatelui *Gâtier* (cet. Gatie), cu care legase prietinie în Ancecy. Deoarece aceste mărturisiri (deși

sânt opuse direcției materialiste a veacului și sânt exprimate în spiritul celui mai curat deism) nu consună cu dogmele bisericeii (catolice și protestante), au făcut să se descarce ură și persecuțiuni aprige în contra celui mai ilustru autor pedagogic al epocii. Așa s'a întâmplat, că în primăvara anului 1762 parlamentul din Pariz a osândit opera Emil, enunțând ordinul barbar, ca întreaga ediție a cărții să fie confiscată, ruptă în zdrențe prin mâna gâdelui, aruncată în foc și arsă pe o piață publică. Apoi în 9 iunie a aceluiaș an s'a mai emis ordinul, ca și autorul să fie arestat. Dar *R.* scapă de consecvențele acestui ordin, lipsit de tot simțul de justiție, așa că ducele *Conti*, un binevoitor de al său, îl avertisează de timpuriu, iar mareșalul de *Luxembourg* îi tinde mână de ajutor în mod faptic, ca să poată evadă dinaintea prigonitorilor săi. Acum el grăbește la Yverdum (cet. Iverdön, în cantonul Waadt), însă aci cu indignare și uimire aude, că și magistratul Genevei a emis decret de deținere în contra lui, și că deasemenea a ordonat, ca opera *Emil* să fie aruncată pradă flăcărilor. Nu peste mult și senatorii orașului Berna îl fac pe *R.* să înțeleagă, cât de nefavorabil are să fie primit, dacă ar cuteză să caute adăpost în orașul lor. După toate aceste amenințări el este silit de a-se refugia în *Motier-Travers* (cet. Motiè-Traver) (în cantonul Neuchâtel) și de a se obtrudă sub ocrotirea Prusiei (*Friederic al II.*). Din *Motier R.* lansează scrisorile sale de apărare și de combatere în contra episcopului de Pariz și a magistraților limitați ai orașului său natal. Însă prin aceste scrisori el întărește pe dușmanii săi încă și mai mult în contra sa. Și tocmai în acele zile triste, când *R.* eră mai deprinat, ba desperat chiar, apare un pamflet anonim (scris de însuș *Voltaire*), în care se combat nu numai vederile sale filozofice, ci se critică cu asprime chiar și vieța lui privată. Acest atac violent deasemenea contribue la înasprirea dușmăniei și prigonirilor pornite în contra lui. Acum *R.* nici la *Motier* nu mai are pace, căci parohul din Neuchâtel agită publicul în contra lui, așa încât el este avizat să se retragă pe inzula *La-Motte* (cet. Lamott) în lacul de Biel, apoi în orașul Biel, însă nici aici n'are cruțarea și liniștea recerută. În fine în 1765 părăsește și acest adăpost și nici el însuș nu mai știe încătrău să-și iea calea dinaintea prigonirilor înverșunate, cari îl urmăreau pretutindenea.

13. Rousseau, ca oaspe al filozofului Hume.

În cursul pribegirilor sale desperate, pe teritorul țerii sale natale, *R.* se întâlnește cu filozoful englez *David Hume* (cet. Ium), care făcea călătorii prin Elveția. *Hume*, cel mai mare filozof al epocii sale, luând cunoștință despre soarta vitregă al lui *R.*, se

știe ridică peste modul de cugetare limitat al contemporanilor săi și tinde mână de ajutor filozofului francez, prigonit pe motive atât de neîntemeiate, ba îl invită de a veni cu el în Anglia și a fi oaspele lui, cât timp va află de bine. *R.* primește această invitație izvorită din bunăvoință sinceră, însă suflul său zdruncinat de atâtea nedreptăți nici în Anglia, departe de patria sa, nu mai află liniștea dorită, ba chiar și în prietinia desinteresată a luminatului *Hume* începe a bănui semnele unei conspirațiuni, țesută de dușmanii săi în contra existenței sale. Din această cauză, întreținerea lui *R.* în Anglia (la Wotton, în comitatul Derby) abia durează până la finea lui aprilie 1767, când cuprins de o supraexcitație sufletească, părăsește adăpostul ospitalier, ce i-l-a oferit cu atâta generozitate și bunăcredință filosoful *Hume*. Reîntors din Anglia, vagabondează pe ascuns prin diferite orașe ale Franței; iar după ce, prin mijlocirea unor binevoitori de ai săi, reușește de a obține un pasaport (permisiune de liberă călătorie), merge iarăș la Pariz, focalarul strălucitor al științelor și al artelor, a cărui vieată sufletească agitată îi dă nouă inspirațiuni spre lucrare.

14. Anii din urmă ai vieții lui Rousseau. „Confesiunile sale“. Re- tragerea totală de lume și decesul marelui cugetător.

Dela 1770 *R.* mai trăiește încă 8 ani în Pariz, ocupat cu compunerea de opere științifice, literare și muzicale, ba și cu copierea de note muzicale, decâteori ajungea în lipsă de parale. Și acum credeă, că pe el toată lumea îl urește, prigonește și defaimă; de-aceea se sfiia să umble pe stradele frecventate. Sub influența acestor stări sufletești deprimătoare, *R.* începe să scrie ultima sa operă admirabilă: „*Confesiunile mele*“ (*Mes Confessions*), o autobiografie, care stă fără seamăn în istoria literaturii universale, operă magistrală, care prezintă pe autor ca pe un psiholog foarte profund și precis, psiholog, care cu sagacitate uimitoare știe analiză toate cugetările, sentimentele, acțiunile și motivele acestora și a-le expune pe toate acestea într'un stil plin de frumseță și de vrajă. La început își propusese, că în această mărturisiri interesante: pe deoparte să demascheze și să combată pe adversarii săi, cari i-au cauzat atâtea suferințe; iar pe dealtă parte să zugrăvească toate amănuntele vieții sale în astfel de chip, încât să se poată apăra și justifica pentru toate rătăcirile sale, și totodată să se poată reabilita înaintea opiniei publice franceze. Mai târziu *R.* renunță de a ataca pe dușmanii săi și se restrânge mai mult numai la persoana sa proprie, dar apoi în punctul acesta într'adevăr ne pune în uimire sinceritatea extraordinară, ba chiar necruțarea cinică, cu care desvălește chiar și părțile cele mai în-

tunecoase ale vieții sale. *R.* continuă scrierea autobiografiei sale până la 1765, divizându-o în 12 capitole. El ne spune, că a scris această carte cu intenția de a-o depune pe altarul catedralei Nötre-Dame (cet. Notrdam), ca un omagiu adus cu umilință lui D-zeu, înaintea căruia voiește să se proștearnă și să-i ceară iertare. De aceea *R.* în fruntea „*Confesiunilor*“ sale pune aceste cuvinte: „Protetorul celor asupriți, D-zeul dreptății și al adevărului, primește depozitul acesta, pe care un nenorocit străin îl pune pe altarul tău!“ Iar introducerea scrierii sale o începe așa: „Eu vreau să arăt lumii un om după întreaga sa adevărată ființă naturală, și acest om voi fi eu însumi. Eu știu ceti bine în sufletul meu și cunosc bine și pe oameni. Cu această carte în mână voi se apar înaintea tronului judecătoresc al lui D-zeu. Acolo voi spune cu voce sonoră, că: Aci e tot aceea, ce am cugetat eu, ce am făcut și ce am fost eu în lume: eu am desvălit interiorul meu cu toată sinceritatea întru toate așa, precum l-ai văzut tu însuși, ființă eternă; D-zeule, adună nenumărată ceată a semenilor mei, pentru ca ei toți să auză mărturisirile mele, ca să ofteze pentru scăderile mele și să înroșească auzind despre josniciile mele. Și apoi la rândul lor, fiecare din ei să-și desvălească iniina sa înaintea tronului tău cu aceeaș sinceritate ca și mine, și atunci cu greu va cuteza măcar unul dintre ei să grăească cătră tine astfel: „Eu am fost mai bun decât omul acesta! Inșă în ziua, când *R.* voi să ducă manuscrisul „*Confesiunilor*“ sale la locul destinat, află porțile catedralei închise. Această piedecă neașteptată îl întristează, ba îl face desperat chiar, fiindcă vede în ea un joc al întâmolării, care vrea să-i spună, că nu numai oamenii, dar chiar și D-zeu e în contra lui. Și într'adevăr, efectul așteptat dela „*Confesiunile*“ sale (încă numai manuscrise) nu l-a putut vedea realizat în vieța sa, căci această descriere și apologie încântătoare a unei vieți mari, pe care *R.* a scris-o cu sângele inimii sale, a putut să apară tipărită numai după moartea autorului ei.

La începutul anilor trăiți în Pariz se pareă, că vieța lui *R.* iarăș va luă un curs mai liniștit. Acum, încetul cu încetul, iarăș este bine primit în siloanele elite, unde totodată i-se oferă ocaziuni de a-și ceti manuscrisele „*Confesiunilor*“ sale interesante înaintea cercurilor sociale inalte. În orele sale libere face plimbări lungi prin pădurile din împrejurimea capitalei franceze, plimbări, cari apoi îl conduc din nou la studiile sale botanice, începute în tinereță, și excită în sufletul său senzibil încă și mai mult iubirea caldă față de natura cea măreață, în ale cării farmece nu-se mai satură de a-se desfătă.

Inșă în anii din urmă, din zi în zi, neîncrederea sa față de oameni, prin imăginația sa extravagantă, se potențează în proporții

colosale, așa încât acum numai are nici o clipă liniștită, ci necontenit se teme, că pe ascuns se continuă conspirația dușmanilor în contra persoanei sale. Acum devine foarte posomorît și moros, și își sistează toate corespondențele. Iar când simțește, că sănătatea i-se strică în mod îngrijitor, lansează în public o rugare, cerând, ca cineva să-se îndure de a-l ajuta la zilele bătrânețelor. În fine, disgustat de oameni până în adâncul sufletului său mare, pătîmind de o boală gravă și incurabilă, și de dese accese de mizantropie, primește adăpostul, pe care i-l oferă marchizul René de *Girardin* (cet. Girarden) în castelul său din satul Ermenonville (cet. Ermonnonvill), situat în mijlocul unui parc grandios, pe o insulă, lângă Saint-Denis (cet. Sendeni). Peste câteva săptămâni (42 de zile) de întreținere în acest loc bogat în frumuseți naturale, în 2 iulie 1778, după amiazi, când meditând și erborizând, își făcea plimbările sale prin parcul castelului, marele adorator al naturii moare subit, probabil de apoplexie. Fu înmormântat în Ermenonville, însă peste 16 ani, în 1794, *Convențiunea națională* (adunarea reprezentativă a Revoluțiunii franceze) a dispus, ca osămintele lui *R.* să se transporte la Paris și să se înmormânteze din nou, în mod serbătoresc, în Panteonul național, lângă sarcofagul marelui său contemporan și adversar *Voltaire*. Unii, considerând starea sufletească zguduită a lui *R.*, credeau, că el s'ar fi sinucis. Marchizul de *Girardin* s'a nizuît de a desminși aceste afirmațiuni iscodite fără nici o constatare certă, dar n'a putut reuși să ridice toate bănuelile. Însă, în timpul mai nou, când rămășițele pământești ale lui *R.* au fost aflate din nou și exhumate din mormântul său (din Panteon), autorități competente au constatat, că supoziția despre o eventuală sinucidere a marelui cugetător este lipsită de orice temei, (fiindcă pe osul frontal nu s'a aflat semnul loviturii de pistol, despre care vorbeau contemporanii săi). Iată cât de înduioșător se termină o viața agitată de atâtea avânturi ideale, și de o activitate culturală în-suflețită și încoronată de efecte colosale, dar totodată și umbrită de rătăcirii și de suferințe mari. Și *R.*, care a făcut epocă în viața culturală a secolului al XVIII-lea, trece din lumea aceasta cu convingerea dureroasă în sufletul său extraordinar de simțitor, că societatea contemporană nu l-a înțeles, ci l-a osândit și respins în mod nedrept și implacabil, și că el numai dela o generație de mai târziu va putea să aștepte recunoștința și dreptatea meritată, fapt, care cu ocaziunea serbărilor bicentenare din 1912 s'a și împlinit în modul cel mai strălucit.

15. Rudeniile lui Rousseau.

Cu ocaziunea aniversării bicentenare a nașterii lui *R.* serbată în vara anului curent (1912), o revistă franceză (*Revue*) a sulevat

chestiunea despre descendenții lui *R.* și a ajuns la constatarea, că chiar și până astăzi mai există rudenii de ale lui *R.*, însă nu e sigur, că ar fi descendenți direcți ai marelui cugetător. Se afirmă anume că în Portugalia ar trăi niște descendenți de ai fiilor lui *R.*, dar nu-se știe pozitiv, dacă aceștia poartă numele lui, căci precum am spus, *R.* și-a dat toți fiii în ospiciul copiilor găsiți și nu i-a mai recunoscut. Însă există date certe despre un ram lateral al familiei *R.*, anume încă în 1683 un fiu de al unui unchiu al lui *R.*, în etate de 20 de ani, a părăsit Geneva pentru a însoți o ambasadă franceză în Perzia, și s'a căsătorit în Ispahan. Dintre urmașii acestui *R.* patru generațiuni de-a rândul au fost conzuli ai Franței în diferitele țeri ale Levantului. În 1780 un membru din această familie, cu numele Jean François Xavier (cet. Jan Fransoa Xaviè) a venit în Franța. Cei cari au cunoscut în persoană pe Jean Jaques *Rousseau*, spuneau, că acest Jean François Xavier semănă de minune cu marele filozof. Descendenții acestui I. F. Xavier *R.* deasemenea au fost aplicați în serviciile diplomatice ale Franței. Baronul Alfred *Rousseau*, născut la 1847 în Tunis (Africa), a fost conzul în Siria (Azia), în Palermo și în Bolivia (America) De câțiva ani s'a retras din funcțiune și astăzi trăiește în Pariz. Acest *R.*, dimpreună cu cei doi fii ai săi, au participat la splendidele festivități bicentenare, celebrate în memoria nemuritorului lor predecesor la 30 iunie a. c. în Panteon.

16. Eternizarea memoriei lui Rousseau.

În Geneva de mai mulți ani s'a constituit și funcționează *Societatea Jean-Jaques Rousseau* (Société Jean Jaques R.), care desvoaltă activitate demnă de laudă și căreia se poate mulțumi, că frumosul oraș natal al lui *R.* a devenit un centru internațional al cercetărilor relative la viața și activitatea marelui fiu al Elveției. Anuarul acestei Societăți, redijat de pedagogi excelenți, este foarte interesant și valoros. Tot în Geneva, pe o inzulă a Rhonului, în mijlocul naturii mărețe, pe care o adoră, i-s'a ridicat lui *R.* statuia cea mai frumoasă și impunătoare, care îl reprezintă șezând și meditănd, cu o carte deschisă, sprijinită pe genunchi, în care tocmai voiește să scrie gândirile sale mărețe. Mai departe, din prilejul bicentinarului lui *R.*, s'a înființat în Geneva o școală pentru *formarea educătorilor*, numită *Institutul J-J. Rousseau*, al cărui director este savantul P. *Bouvier* (cet. Buvie), profesor de universitate. Apoi în Montmorency, localitate de vile situată spre miază-noapte dela Pariz, lângă întinsa și frumoasa pădure cu acelaș nume, unde *R.* timp de 2 ani (1757-58) a trăit ca oaspele contesei *D'Épinay*, stimatei lui au aranjat un mic muzeu *R.*, unde se află masca mor-

tuară, un bust foarte nimerit, precum și alte relicvii de ale marelui cugetător. Nu departe de Montmorency zace micul sat Ermenonville, lângă calea ferată ce duce dela Paris la Soissons (cet. Soason), unde se întinde parcul grandios de Ermenonville, creat încă în anii 60 ai secolului al XVIII-lea de marchizul René de Girardin, parc împodobit cu multe frumseți naturale, iar la mijloc având o vilă plăcută, în care R. și-a petrecut ultimele 6 săptămâni ale vieții sale, ca oaspe al binefăcătorului său, marchizul de Girardin. În acest parc a și fost înmormântat R. primadată, și de aci transportat în Panteon Din proprietatea familiei Girardin mai târziu parcul de Ermenonville a trecut în posesiunea familiei Edouard André, care l-a păstrat în acea stare naturală, precum a rămas de pe timpul lui R. și a marelui său stimător marchizul de Girardin. Astăzi parcul din Ermenonville este proprietatea principelui de Radziwill, care în zilele festivităților din vara anului curent a dat concesiune de intrare liberă în parc publicului mare. Cele mai apropiate festivități comemorative ale lui R vor avea loc numai peste 66 de ani, în 1978, când se va celebra bicentenarul morții nemuritorului filozof.

B) Sistemul pedagogic al lui Rousseau*).

I. Ideile conducătoare ale naturalismului pedagogic.

Deja în prima sa scriere „*Dacă restabilirea științelor și artelor?*” și apoi în opera „*Emil*” în o formă încă și mai admirabilă Rousseau ni-se prezintă ca un pedagog în stil mare, căci el vrea, să arate lumii culte acea direcție corectă, pe care, deaci înainte, va avea să o urmeze educația cea mai nouă; această direcție este și trebuie să fie: *naturalismul*, anume: toate acțiunile educative vor avea să procedeze în *deplină conformitate cu natura adevărată a omului și cu legile inerente ale acestei naturi*, iar nu după prejudițiile (părerile adoptate cu ușurință) absurde și moravurile perverse (pornite spre rău) ale societății, care ne încunjură. Iar acest *naturalism pedagogic* în special se va aplica așa că: a) prin *educația fizică*, care în prima fază (până la 10 ani) are să ocupe tot terenul, să se asigure cea mai firească și liberă dezvoltare a corpului, înlăturându-se tot ce l-ar moleși și făcându-se tot, ce-l poate oțeli pe elev; b) *educația intelectuală*, să caute, ca elevul să învețe mai mult din *natură*, iar nu din cărți; mai mult să *inventeze (afle) el însuși* prin cugetare independentă, decât să i-se dea deagata; c) *educația morală* să se

*) Izvor: „*Émile, ou de l'éducation*” par J. J. Rousseau, Paris, Firmin-Didot, 1898.

pună în legătură cu cea *fizică* și să fie mai mult *negativă*, ceea ce se înțelege așa, că aplecările omului dela natură sunt *absolut bune*, deci pe elev trebuie mai mult numai a-l scuti de toate influențele stricacioase provenite din afară (cu deosebire dela societatea, în care trăiește), a înlătură toate împrejurările împiedecătoare și de a asigura aceleor aplecări înnăscute bune un mers de dezvoltare liber și liniștit, așa încât *pedepsele să se excludă din educație*, respective să apară numai ca *urmările naturale* ale faptelor elevului. Deci în toate direcțiile numai *natura* singură, curată de orice amestec, are să-ne arate calea cea corectă a educației celei mai nouă. Însă o astfel de educație o va putea îndeplini numai un astfel de *educător*, care nu-i infectat de putrejunea civilizației contemporane, ci e și el o operă a naturii adevărate. Apoi educătorul își alege un *elev* corespunzător intențiunilor sale pedagogice, îi dă numele frumos *Emil*, și-l imaginează ca orfan, coboritor din o familie avută, trăiește sub zona temperată și este deplin sănătos, căci nu valorează osteneala de a educa pe un om bolnăvicios, care niciodată nu va putea să învețe *arta de a trăi*. Și apoi *Emil* va rămâne legat de educătorul său până când va ajunge să aibă și el urmași, asupra cărora apoi el va ști și va putea aplica încă și mai bine *educația naturală normală*. Și deoarece, după părerea lui *Rousseau*, educația naturală deplin bună se poate face numai cu un singur elev, el află, că nu-i mare sacrificiu, dacă întreaga viață a unui educător se va consacra unui singur elev. Direcția *naturalismului pedagogic* își are originea sa în ideile cugetătorilor francezi: *Rabelais* (cet. Rablè) și *Montaigne* (cet. Montani) din secol. XVI. și ale filozofului englez *Locke* (cet. Loc) din secol. XVII., însă *Rousseau* dezvoltă și aplică această direcție în formă atât de grandioasă, încât el cu drept cuvânt se consideră ca *părintele naturalismului pedagogic*. Dealtăparte naturalismul lui *Rousseau* reprezintă și un fel de reacție în contra multelor și gravelor abateri dela calea naturii genuine, precum și în contra degenerării și corupției morale a societății din Franța în secol. al XVIII-lea. Și e de observat, că intenția lui *Rousseau* este de a da indigetări nu numai pentru educația unui singur individ, ci de a conduce prin educație întreaga omenire dela stricăciunea morală produsă prin progresele culturii intelectuale falze la o stare mai naturală, mai nevinovată și mai fericită!

2. Indicarea conținutului operei „Emil“.

La analizările și apretierile, pe cari le-am dezvoltat în acest tratat, am întrebuițat o ediție mai nouă a originalului francez: „*Émile, ou de l'éducation*“, par J. J. *Rousseau*, Paris, librairie de

Firmin-Didot, imprimeurs de l'institut de France, 1898. În fruntea scrierii sale *Rousseau* pune (ca motto) sentența latină: „Sanabilibus aegrotamus malis; ipsaque nos in rectum genitos natura, si emendar velimus, juvat“. (Suferim de rele sanabile, și dacă voim să-le îndreptăm, însaș natura, care spre bine ne-a născut, ne ajută). *Seneca* „De Ira“, II., 13. Opera este precedată de o *prefață frumoasă*, apoi urmează lucrarea însaș divizată în *cinci* secțiuni mari, numite *cărți*, fără alte subdiviziuni. Atât după conținut, cât și în ceea ce privește forma, opera „*Emil*“ se poate considera ca un *roman pedagogic*, iar în privința stilului este de o frumusețe clasică. *Cartea I.*: tratează despre educația copilului mic, până la finea anului al 2-lea, *până când începe să vorbească (etatea infantilă propriu zisă)*. *Cartea a II.*: vorbește despre educația dela al 2—12 an al etății, *periodul jocurilor*, (care, după organizația școlară de astăzi, cuprinde educația din grădina de copii și din școala elementară cotidiană); însă, după *Rousseau*, în acest period învățământul sistematic încă n'are loc. În *cartea a III-a Rousseau*, cu o pricepere admirabilă, tratează educația elevului dela 12—15 ani, interval cam scurt, pe care-l consideră ca *periodul muncii serioase*, (adecă periodul propriu al *învățământului sistematic*). Apoi în *cartea a IV-a* desfășură cursul educațiunii dela anul al 15. al etății până la maturitatea lui Emil, periodul *afectiv al pubertății*; în acest period are să se îndeplinească introducerea elevului în cunoștința *raporturilor vieții sociale și morale*, (period, care se continuă *până la căsătoria lui Emil*). În fine *cartea a V-a* tratează despre *educația femeii*, căreia *Rousseau* îi dă numele de *Sofia*, și o alege astfel, încât ea să poată deveni o soție și consoartă deplin corespunzătoare cu menirea naturală, adevărată a femeii și cu educația soțului său Emil.

3. Prefața operei „Emil“. Enunțarea principiului conducător a toată educațiunea naturală.

Rousseau introduce prefața operei sale așa: „Am început să scriu această culegere de reflexiuni și observațiuni, pentru ca să satisfac dorinței unei bune mame (d-na de *Chenonceau*), care știe cugetă. La început aveam intenția de a așterne pe hârtie numai un memoriu de câteva pagini, însă subiectul meu m'a răpit cu sine și astfel memoriul meu a devenit o operă prea voluminoasă pentru ceea ce conține și totuș prea mică pentru materia ce o tratează. Voiu vorbi puțin despre însemnătatea educațiunii bune, și nu mă voiu încerca să dovedesc, că cea actuală este rea, pentrucă aceasta au făcut-o deja mulți alții înaintea mea... De mult timp se aud plânsori în contra practicei educa-

tive actuale, însă până acum nimeni n'a cutezat de a recomanda altă practică în locul aceleia; căci literatura și știința secolului nostru tinde mai mult de a distruge, decât a edifica. Deși mai 'nainte a apărut o operă pedagogică a lui *Locke* („*Cugetări asupra educației*,” 1693), totuș opera mea apare de tot nouă... Eu voi da anume un plan de educație pe deplin *corespunzător cu natura omului și ușor de executat*.

Educătorii nu cunosc *natura copilărească* și urmând ideile false, ce le au despre această natură, cu cât merg mai departe în lucrarea lor, cu atât rătăcesc mai mult. Ei privesc în copil totdeauna pe omul matur, fără a se gândi la aceea, ce este acela, înainte de a deveni om. Iată studiul, la care mi-am dat toată silința, așa încât chiar și dacă întreg metodel meu ar fi himeric și falz, totuș orișicine va putea profita din observațiunile mele. Deci: „*Începeți odată de a studia mai bine pe elevii voștri; fiindcă e prea cert, că nu-i cunoașteți deloc.**) Și dacă veți ceti cartea mea din acest punct de vedere, ea de sigur va fi de mare folos pentru voi.“

Din aceste enunțări reiese evident, că *Rousseau* (deja în prefața operei sale) recunoaște și stabilește principiul conducător suprem al pedagogiei moderne, când afirmă, că *studierea temeinică a naturii elevului (din partea educătorului) este și trebuie să fie condiția primă și cea mai de căpetenie a reușitei educațiunii*. Deci *Rousseau* ne spune clar, că: *numai pe baza unei psihologii aprofundate și corecte a sufletului copilăresc se poate întemeia și edifica o adevărată pedagogie*.

4. Cartea I. a operei „*Emil*“: educațiunea până la finea anului al 2-lea (în etatea infantilă).

a) *Motivarea necesității de a scuti pe elev de influențele societății și de a-ne reîntoarce la natură.*

Rousseau începe cartea I. a operei sale cu aceste cuvinte semnificative: „Toate sânt bune, câte ies din mânil Autorului (Creatorului) lucrurilor; însă toate degenerază sub mânil omului. El si'este pământul său, ca să nutrească productele altui pământ, un arbore să producă fructele altui arbore; omul amestecă și tulbură climatele, elementele și anotimpurile; el mutilează cânele său; el răstoarnă și desfigurează toatecelea; lui îi plăc diformitățile și monstrii; el nu voiește să lase nici un lucru așa, precum l-a creiat natura, nici chiar omul să nu rămână astfel;

*) „*Émile*“, pag. 2:

„*Commencez donc par mieux étudier vos élèves; car très assurément vous ne les connaissez point*“.

el voiește să-l dregă și pe acesta, ca pe un cal de manej, și să-l schimonosească ca pe un arbore din grădina sa. Deaci vine apoi, că un om dela naștere lăsat de sine, în mijlocul semenilor săi, ar deveni ființa cea mai desfigurată. Prejudițiile, autoritățile, necesitățile, exemplele și toate așezămintele sociale, în care sântem scufundați, ar innăbuși în el cu desăvârșire natura originală (bună) și n'ar pune în locul ei nimica". Cu aceste argumente motivează *Rousseau* necesitatea de a scoate pe elev de subt influențele păgubitoare ale societății și a-l educa în atârnare numai de educătorul său și de lucrurile fără vieață. Și apoi totuș se adresează cătră mame cu aceste calde cuvinte: „Mamă gingașă și prevăzătoare, tu ești acea ființă, către care mă adresez, care vei ști depărtă pomișorul plăpând de pe calea cea mare și îl vei ști scuti de loviturile opiniunii omenești. Cultivează, udă planta cea tineră, înainte de ce ar muri, căci fructele ei vor face cândvă deliciile vieții tale. Formează de timpuriu o incintă (spațiu îngrădit) în jurul inimei copilului tău“...

b) *Necesitatea educațiunii.*

Omul se naște debil, deci are trebuință de puteri; el se naște ignorant (neștiutor), deci are necesitate de judecată. Tot-aceea, ce nu posedăm dela naștere, însă de ce avem lipsă fiind mari, ni-se dă prin educațiune.

c) *Factorii educațiunii.*

Educația o primim parte dela *natură* (desvoltarea internă a organelor și facultăților noastre), parte dela *oameni* (intrebuințarea acelei desvoltări, întrebuințare, pe care o învățăm) și parte dela *lucruri* (experiențele noastre proprii, pe cari ni-le câștigăm prin observarea obiectelor). Fiecare om dela acești *trei educători* își primește educația. Și dacă în cutare elev lucrarea acestor educători se contrariază, este rău educat, și nici odată nu va putea fi de acord cu sine însuș; pe când acel elev, în care influențele acestor trei educători sânt în consonanță și tind spre un scop final determinat, va fi bine educat și va înaintă cu siguranță cătră destinația sa. Dintre aceste trei feluri de educații, cea a „naturii“ deloc nu atârnă dela noi; aceea a „lucrurilor“ numai în parte; și numai educația, ce provine „dela oameni“ este în puterea noastră, însă și aceasta numai cu oarecari restricțiuni, pentrucă cine poate speră de a dirijă vorbele și faptele tuturor acelora, cari se află în jurul elevului nostru.

d) *Scopul educațiunii.*

R. întreabă: „Care este *scopul educațiunii*!“ Și apoi răspunde: „Acela, pe care ni-l arată *natura*! În ordinea naturii toți oamenii sânt egali, deci destinația tuturora este: *de a deveni oameni*. Pe mine nu mă împoartă, dacă pe elevul meu il vor

destină pentru cariera militară, preotească ori avocațională; căci natura îl cheamă pe el, înainte de toate, la *vieață omenească*. *A trăi este măiestria, pe care elevul meu are să-o învețe dela mine.**) Și când va ieși de sub mâinile mele, el nu va fi nici magistrat, nici soldat, nici preot, ci el va fi mai înainte de toate *om*: tot-aceea *ce trebuie să fie un om*, și dacă necesitatea cere, el va ști să fie om atât de bine, ca oricine altul. Și soarta în zadar îi va schimba locul, căci el va ști să fie totdeauna la locul său.

e) *Educațiunea fizică.*

În timpul de față (secol. al XVIII.) mamele nu voiesc să satisfacă obligamentelor lor naturale față de copiii lor de a-i alăpta ele înseși. Starea naturală a vieții familiare s'ar restabili, sentimentele și moravurile s'ar nobilita, dacă mamele n'ar neglija împlinirea acestei datorințe naturale. Însă Emil este orfan, de-aceea i se angajează o nutriță, care atât prin sănătatea corpului său, cât și prin însușirile sale sufletești, dă deplină garanție reușitei educațiunii naturale. Emil se va educa *la țară (la sate)*, unde aerul e cu mult mai curat, decât la orașe, cari, după *R.*, sânt prăpăstiile omenirii. *Direcția naturală* a educației se va arăta prin faptul, că educătorul în nici o privință nu va împiedeca dezvoltarea liberă a elevului și va înlătura toate influențele păgubitoare acestei dezvoltări. În ceea ce privește *dezvoltarea corpului*, vom avea să observăm *natura*, și să urmăm calea indicată de ea. Și ce face natura? Ea neconținut exercită și oțelește corpul copilului, și prin cele mai felurite încercări, de timpuriu îl obișnuiește la osteneală și la durere. Deci micului copil să-i se lase *deplină libertate* în mișcări. *R.* combate *înfășarea*, ca un obicei foarte păgubitor dezvoltării corporale. În acele țeri, unde se urmează acest uz eronat, sânt o mulțime de oameni ghiboși, schiopi și schilozi. Elementul de *vieață* a acestei faze sânt: *mișcările libere*.

f) *Prevenirea capriciilor copilărești.*

Peste tot, părinții tratează greșit pe copiii lor, fiindcă: sau ei fac aceea, ce poftesc copiii lor; sau pretind să facă copiii aceea, ce le place părinților. Așadar sau părinții se supun capriciilor copiilor, sau aceștia capriciilor acestora. De aci vine apoi acea stare întoarsă, că copiii demandă (poruncesc) înainte de a ști vorbi, și ascultă înainte de a ști faptul. Vom nimeri calea cerută de natură, dacă nici noi nu ne vom supune capriciilor copiilor, dar nici copiii capriciilor noastre, ci atât ei, cât și noi vom ascultă de *legile necesității imperative ale naturii*. Copilul

*) „Émile“, pag. 11.:

„Vivre est le métier que je lui veux apprendre. Il sera premièrement homme: tout ce qu'un homme doit être.“

este rău, pentrucă e debil, întăriți-l, și atunci va deveni bun și liniștit.

g) *Începuturile dezvoltării senzurilor.*

Precum mama ar trebui să fie prima nutriță și educatoare a copilului, tocmai așa *tatăl are să fie primul său învățător*. Și dela acest obligament nu-l pot dispenză nici ocupațiunile, nici datorințele lui externe, nici mizeria, șcl. Cu mult mai înainte de a ști vorbi, copilul *învăță din experiență*. Deci experiența premerge instrucțiunii proprii. Această învățătură se începe cu *senzațiunile simple*. Însă primele senzațiuni ale copilului mic sânt pur *afective* (adecă: ele nu cuprind, decât numai note de plăcere ori de displăcere). Numai foarte cu încetul ajunge sufletul copilului la *senzațiuni reprezentative*, (cari înfățișează obiectele în afară de eul său); dar e bine, ca impresiunile să i-se dea în oarecare ordine potrivită. Copilul vrea să atingă și să prinză tot: lăsați să lucreze liber și acest impuls, care i-va sugera o mulțime de senzații folositoare, precum: căldura, răceala, duritatea, șcl. Iată primele manifestări ale intelectului!

h) *Începuturile vorbirii.*

Este un abuz condamnabil de a-i inteți pe copiii mici (până la 2 ani) să înceapă *de a vorbi* cât de timpuriu în limba oamenilor crescuți. Cea mai mare stricăciune ce se poate face prin forțarea copiilor de a vorbi ca noi, nu va fi aceea, că vorbele învățate papagalicește nu vor avea nici un înțeles pentru ei, ci faptul, că contrar cugetării corecte, ei vor încopciă cu acele vorbe de tot alt înțeles, decât cel care le-ar coresponde. Deci să *scutim pe copii de toate încercărcările forțate de a vorbi și să-i obișnuim de a nu spune niciodată mai mult, decât pot să cugete (să înțeleagă)*. Procedăm conform naturii, dacă *restrângem cât mai mult vocabularul copiilor mici*.

i) *Resumarea maximelor pedagogice relative la faza primă a educațiunii.*

La finea cărții I. a operei sale R. reasumează *principiile conducătoare* ale educațiunii naturale din faza primă a dezvoltării elevului. El anume pleacă dela constatarea faptului, că copiii nu posed puteri suficiente pentru tot aceea, ce natura le poruncește; prin urmare: trebuie a-le permite să-și întrebuițeze, în deplină libertate, toate acele puteri, de cari dispun; (aceasta e *maxima primă*). Mai departe trebuie a-le da mână de ajutor în tot aceea, ce privește necesitățile fizice (corporale); (*a doua maximă*). Însă acest ajutor va trebui să-se mărginească exclusiv numai la aceea, ce într'adevăr este spre folosul copiilor, fără a cedă cătuș de puțin capriciilor ori dorințelor lor fără rost; (aceasta e *a treia maximă*). Apoi trebuie a studia cu îngrijire limbajul natural și

semnele (gesturile) lor, căci în această etate (până la anul al 2., când ei încă nu știu ce-e disimulația) în dorințele lor, vom putea bine distinge ceea ce emanează imediat dela natură, de ceea ce provine din fantazie; (maxima a *patra*). Deci *spiritul acestor legi este: de a acorda copiilor, cât mai multă libertate adevărată și cât mai puțină stăpânire. Astfel ei, obișnuindu-se de timpuriu de a-și limita dorințele în proporția puterilor lor, numai în măsură mică vor simți lipsirea de acele lucruri, cari nu stau în puterea lor.* Toate desvoltările din această primă fază a etății se efectuează aproape deodată: copilul învață a mânca, a umbla și a vorbi în acelaș timp. Dar el n'are încă nici idei, nici sentimente, ci numai senzațiuni; el nu simțește încă *nici propria sa existență*. A trăit (pân'la anul al 2. al etății), dar încă este *inconștient* de viața sa!

5. Cartea a II-a a operei „Emil:“ dela anul al 2-lea (inceperea vorbirii) până la finea anului al 12-lea (etatea copilăriei proprii sau periodul jocurilor).

a) *Trebuie obișnuit să supoarte suferințele.*

În anul al 2-lea, când începe a vorbi, copilul plânge mai puțin, pentrucă un limbaj substituie pe celalalt. Cel dintâiu lucru, ce trebuie să-se facă la începutul acestei faze (dela anul al 2-lea înainte), este: *de a nu-l face prea simțitor și ușor de înduioșat prin prea multe îngrijiri superflue.* Deaceea dacă copilul cade, se lovește la cap, îi sângerează nasul, se taie la degete și strigă, atunci, zice R., nu voiu grăbi să-i s'ar într'ajutor, cu fața schimbată de spaimă și de compătimire, ci voiu rămâne liniștit, cel puțin un timp oarecare. Dacă copilul va observă liniștea mea, el încă și-o va recâștigă pe a sa. El va judecă despre suferința sa, precum va vedeă că judec eu. Și eu nu voiu feri pe Emil de suferințe, ba din contră: mi-ar părea foarte rău, dacă ar crește mare, fără să știe ce este durerea. Căci: „*A suferi este prima lecțiune, pe care el trebuie să-o învețe și de care va aveă mai multă trebuință să-o știe.*“

b) *Necesitatea naturală, ca factorul de căpetenie al educațiunii.*

Există două feluri de dependențe (raporturi de atârnaire): 1. dependența omului de *obiectele* fără vieată și 2. dependența de *semenii* săi. Cea dintâiu provine: dela *natură*, pecând a două: dela *societate*. Cea dintâiu nu-e stricăcioasă (libertății), pecând cea din urmă poate da naștere la diferite viții. Deaceea (în această fază, dela 2—12 ani) mențineți pe elevul vostru *în singura dependență de obiecte (lucruri)*. Prin urmare nu acordați copilului nimic, pentrucă el așa dorește și cere, ci pentrucă *necesitatea*

pretinde. Și precum copilului nu i-se poate permite să demande (să poruncească educătorului), tocmai așa nici educătorului nu i-se poate concede de a tiranisi, (a trata în chip imperios și violent) pe elevul său. Cuvintele *ascultare* (supunere) și *poruncă* sânt de a-se șterge din dicționarul educațiunii; și încă și mai mult cuvintele: *datorință* și *obligativitate*; pe când cuvintele: *necesitate*, *forță* (*putere*), *imposibilitate* și *silă* trebuie să aibă cel mai mare rol.

c) *Rezonarea nu-e potrivită pentru etatea copilăriei.*

Rezonarea (explicarea motivelor etice, după cari tratăm pe elevi), pe care *Locke* o recomandă atât de mult în întregul său sistem de educație, *R.* o combate și o respinge în mod rezolut, pentru această fază a educației. El anume zice: „Capodopera unei bune educații este a formă din elev un om raționabil“. Dintre toate facultățile sufletești ale omului, rațiunea care e oarecum rezultanta tuturor celorlalte facultăți, se desvoaltă mai cu greu și mai târziu. Și totuși există educători de aceia, cari voiesc să se servească de rațiune pentru a desvoltă pe celelalte facultăți mai inferioare. Aceasta ar însemna de a începe opera educațiunii cu sfârșitul ei, de a face instrument din operă însaș. Dacă copiii ar putea să înțeleagă motivele cerute de rațiune, nici n'ar mai trebui să fie educați. Nefiind încă rațiunea copiilor desvoltată pentru înțelegerea ideilor morale, urmează, că: *nu-e conștient de-a rezona cu ei asupra motivelor tratării, ce o aplicăm asupra lor, căci vorbindu-le într'o limbă, pe care ei încă n'o înțeleg, îi veți face dornici de dispută, încăpăținați și răsvrătitori.*

d) *Educațiunea are să fie mai mult „negativă“.*

Primele porniri ale naturii omului sânt *bune*. Dela natură nu există nici o urmă de perversitate în inima omenească. Nu se află nici un vițiu în suflet, despre care nu s'ar putea spune, că în ce chip a încolțit acolo, venind de din afară. Unica pasiune naturală, născută cu noi, este *amorul propriu* (iubirea de sine însuș), care dela natură este bun și folositor, însă poate deveni și rău, dupăcum îl întrebuițăm. De aci urmează, că prima educație (dela 2—12 ani) va avea să fie *mai mult negativă*, și anume așa, că ea nu va căuta să învețe pe elev de a distinge virtutea de păcat, adevărul de neadevăr, ci de *a-i scuti inima de viții și mintea de rătăcirii*. Și dacă voi, educătorilor, veți continua pe această cale naturală, până când se vor deschide ochii rațiunii elevului vostru, atunci el va crește fără moravuri rele și fără prejudeții, și va deveni cel mai înțelept om subț mânăle voastre.

e) *Ideea proprietății, ca prima idee morală.*

Cele dintăiu datorințe ale noastre se rapoartă *la noi înșine*. Toate pornirile noastre naturale se referesc, înainte de toate, la

păstrarea persoanei noastre proprii și la bunăstarea cât mai deplină a acesteia. De aci rezultă, că primul nostru sentiment de drept se referă nu la aceea, ce sântem datori altora, ci *la ceea ce ni-se datorește nouă.* Prin urmare mai nainte vom avea să vorbim copiilor despre *drepturile*, și numai după aceea despre datorințele lor. Prima idee ce trebuie să i-se dea elevului este: *ideea proprietății*, ideea dreptului prin care ceva aparține exclusiv cuiva. Spre acest scop R. aduce pe Emil în o situație potrivită pentru a-l face să înțeleagă ce este *proprietatea*. Anume: îl în-deamnă să facă într'o grădină (care e proprietatea unui grădinar cu numele *Robert*) o mică plantațiune (de mazăre), care îi cauzează mare bucurie. În o frumoasă zi însă Emil află plantația sa total distrusă de mâna grădinarului *Robert*, a cărui proprietate eră grădina, și care se plângea în contra lui Emil, că și-a permis de a face plantație pe un teritor, ce nu-e proprietatea lui. Acum Emil și mentorul său fac grădinarului păgubit ofertul de a cedă o parte din grădina sa lui Emil, care o va lucră și ca recompenză îi va da jumătate din prețul productelor vândute. În chipul acesta i-se explică lui Emil: *ideea proprietății legiuite, din dreptul de a luă în posesiune ceva în schimb pentru munca îndeplinită.*

f) *Pedepsele au să fie conzecvențele naturale ale faptelor elevului și, pecăt numai se poate, să se omită.*

Elevul se în-deamnă sau se reține prin singura legătură a *necesității naturale*, el va deveni flexibil și docil prin singura forță a lucrurilor, fără ca vr'un vițiu să aibă ocaziune de a în-colți în sufletul său. Deci: „Nu-l pedepsiți niciodată, căci el nu știe ce e eroarea, vina sau păcatul; și nu-l siliți să vă ceară iertare, căci el nu v'a putut ofenză. Și apoi continuă R., trebuie să enunț franc, că: pedepsele niciodată nu sânt de a se impune și aplică elevilor ca pedepse proprii, ci trebuie să vină asupra lor numai ca *conzecvențele naturale ale faptelor lor*. Deci dacă copilul sparge geamurile odăii sale, se va închide în o localitate fără geamuri, deci întunecoasă, și i-se va spune, că se închide aci spre a nu mai avea geamuri de spart. I-se permite însă de a-se reîn-toarce în odaia sa, dacă va promite spontan, că nu va mai sparge geamuri, șcl. Tocmai așa și cu „*mințirea*“. Nu veți avea să declamați elevului în contra acestui vițiu, ci veți întocmi lucrurile astfel, încât toate conzecvențele rele ale minciunii, de ex. de a nu i-se crede nici când vorbește adevărul, de a-l acuză și când nu e vinovat, șcl. să se descarce asupra aceluia, care a mințit, șcl.

g) *Prima lecție morală: „Nu face rău nimănui“.*

În ceeace privește educația morală, s'ar putea afirmă, că

toate regulele educației contimporane sunt greșite. După a mea părere, zice R.: „Unica lecție de morală, care convine etății copilăriei și care e mai importantă pentru toate etățile este: *de a nu face nimănui niciodată nici un rău*. Și chiar și maxima de „a face bine altora,” dacă nu se subordonează celei dintâiu (de a nu face rău), poate să fie primejdioasă, falsă și contradictorie. Cele mai sublime virtuți sânt cele *negative*. Deci veți avea să inculcați (gravați în sufletul) elevilor voștri această maximă, cea mai prețioasă, însă nu prin rezonare, ci *prin fapte*; căci aplicarea ei este împreună cu mari greutate și lupte. Câtă întrepiditate, câtă vigoare de caracter se cere pentru a putea urmă în toată viața sublima maximă: *de a nu face rău nimănui*.

h) Educațiunea intelectuală.

1. Cultivarea senzurilor.

Primele facultăți, cari se formează și se desvoltă în noi, sânt *senzurile*: văzul, auzul, șcl. Senzurile sânt de cea mai mare însemnătate pentru desvoltarea *inteligenței*. Prin urmare: „Exerciții nu numai puterile corporale ale elevilor, ci *mai presus de toate senzurile*, cari guvernează acele puteri. Și pe cât se poate, întrebuițați fiecare senz și controlați impresiunile unui senz prin altul, de ex. al văzului prin pipăit, șcl. *Măsurați, numărați, cumpăniți și comparați*.” Însă prin exercițiul senzurilor nu înțelegem numai aceea, că să-le întrebuițăm, ci faptul, *ca să învățăm a judecă prin ele*. Prin aceste enunțiațiuni R. cere aplicarea abondentă a *intuițiunilor*, care mai târziu a devenit un principiu conducător al didacticei (metodul lui Pestalozzi).

2. Studiul limbilor.

În această fază *studiul limbilor* este un lucru inutil. Până la etatea de 12 ani copilul *nu poate să învețe în acelaș timp două limbi asemenea de bine*, căci pentru el fiecare obiect poate avea mai multe semne, însă fiecare idee poate să aibă *numai o singură formă, deaceea el nu va putea ști corect decât numai o singură limbă*.

3. *Valoarea fabulelor*. Fabulele, prin minciunile (ficțiunile), pe cari le istorisesc, amăgesc pe copil, așa încât el poate să pearză din vedere adevărul cuprins în acelea. Deaceea fabulele pot să instruească numai pe oamenii maturi, (cari știu judecă), pe când copiilor trebuie să le spunem *adevărul desvălit*; căci îndatăce acoperim dinaintea lor adevărul cu un vâl oarecare, ei nu se vor mai nizu de a ridică acest vâl. Iar dacă punem pe copii să facă aplicația fabulii, ei o vor face aceasta mai de multeori în contra intențiunii educative, anume așa, că le va plăcea tocmai vițiul, de care voim să-i scutim, șcl. De ex. în fabula „Corbul și vulpea” desigur le va plăcea șiretenia vulpei, șcl.

4. Cărțile, cetirea, memorizarea, desemnul.

R. are o adevărată oroare față de *învățarea din cărți*. El zice: „Nici o altă carte, decât natura, nici un alt învățător, decât lucrurile (experiențele)!” Emil e aproape de 12 ani, și încă nu știe ce e cartea. El va învăța să *cetească* numai, când curiozitatea și necesitatea îl va sili la aceasta. Și aci, zice R.: „*Interesul imediat este mobilul cel mare, singurul care conduce în mod sigur și departe*”*) Cu ajutorul acestui mijloc R., face pe elev să învețe a ceti, încă înainte de anul al 10-lea, anume: Emil primește bilete de invitare dela rudeniile sale, la un prânz, la o excursie, șcl. Acum simte lipsa de a învăța să cetească și să scrie, iar educătorul său numai decât îi stă într'ajutor instruindu-l. Însă memorizarea (în aceasta fază), după R., n'are loc, căci memorizarea nu-se poate desvoltă bine, până când nu s'a pus rațiunea în lucrare. Apoi Emil va mai învăța și *desemnul*, însă nu după modele tipărite, ci după natură. R., declară: „Mie nu-mi trebuie un astfel de învățător de desemn, care pune pe elev să imiteze imitațiuni; Emil să nu aibă alt învățător, decât *natura însăși*, și nici alte modele decât *obiectele reale înseși*,” șcl. Va mai învăța și *cântarea* după auz.

5. Desvoltarea intelectuală va progresa dela „rațiunea senzitivă” la „rațiunea intelectuală”.

În această etate, din senzațiuni se vor forma *percepțiuni*, iar din acestea *ideile* elevului. Dela claritatea și preciziunea ideilor atârnă corectitatea *cugetării noastre*, și arta de a compara și a combina ideile între sine, se zice: *rațiune*. R. numește formarea ideilor simple: *rațiune copilărească*, iar a celor compuse: *rațiune bărbătească*. Elevul numai foarte pe încetul va avea să înainteze dela ideile simple la cele compuse: dela rațiunea copilărească la rațiunea matură. Prin această regulă este indicată în mod hotărât calea ulterioară a educației intelectuale în spiritul psihologiei lui *Locke*, care se bazează pe maxima, că: „Nimic nu este în rațiune, ce n'a fost mai înainte în senzuri”.

i) *Indigetări relative la educația fizică.*

Cu cât R. amână și întârzie mai mult educația morală și cea intelectuală a lui Emil, de teama de a nu-le strică prin precipitație nechibzuită, pe atât de stăruitor solicită *educația fizică*, extinsă și bine îngrijită, pentru această etate. Până la 10--12 ani Emil va avea să facă multe exerciții corporale, precum: să se plimbe, să alerge, să sară, să înnoate, să svârle pietrii, să se suie pe arbori, șcl. Toate mișcărilor să se execute în *aer liber*.

*) „Émile”, pag. 112:

„L'intérêt présent, voilà le grand mobil, le seule qui mène sûrement et loin”.

Apoi prin toate mijloacele, să căutăm de a *oțeli* corpul elevului și de a-l face cât se poate de rezistent în contra influențelor externe de tot felul. Deaceea Emil să doarmă pe așternut teapăn, ba să se culce chiar și pe pământ umed; să poarte chiar și iarna vestminte ușoare și largi, ca vara; să bea apă rece, chiar și când este încălzit; să se obișnuească de a umbla cu capul descoperit și cu picioarele goale, șcl. Cu un cuvânt: „Corpul lui să devină atât de oțelit, încât, dacă împrejurările ar cere, el să fie în stare de a trăi atât pe câmpiile ghietcase ale Izlandei, cât și pe stâncile fierbinți ale inzulei Malta,” șcl.

k) *Constatarea efectelor și rezultatelor educațiunii din periodul al II-lea (dela anul al 2-lea—12 al etății).*

La finea cărții a II-a R. constatăz rezultatele educațiunii din acest period astfel: „Emil este acum nu băiat plin de vigoare și sprinten. E foarte dexter (îndemânic) în fugă, săritură, înotat, șcl. E vioiu și deschis, plin de iubire și libertate, dar nu-i resfătat, nici vanitos. Senzurile i-s'agere. Vorbirea lui este simplă și naturală, însă nu-e guraliv. Noțiunile lui sunt restrânse la număr, însă foarte bine determinate; fiindcă el știe mai puțin să cetească în cărțile noastre obișnuite, dar cu atât mai bine și mai mult, decât oricine, știe să cetească *în cartea cea mare a naturii*. Spiritul său nu rezidă în limbă, ci în cap. Emil posedă mai puțină memorie, însă mai multă judecată. În cursul acestui period au dominat *jocurile*, însă cele mai predilecte lui Emil sânt cele mai simple. Și apoi el nu observă nici o deosebire între jocuri și ocupațiunile serioase, ci în acestea din urmă află aceeaș plăcere și desfătare, ca în cele dintâiu. Emil până la 12 ani nu cunoaște altă lege, decât: *legea necesității naturale*. Și adevărat, că el făptuește după impulsunile sale naturale momentane, totuș niciodată nu-e precipitat, ci totdeauna cumpănit, precaut și sigur; căci nu întreprinde nimica, ce ar trece peste puterile sale. Apoi Emil nu cunoaște, decât acele idei morale, cari corespund cu etatea lui, anume vă va înțelege pe deplin, dacă îi veți vorbi despre libertate, proprietate și convențiuni reciproce, însă nu va ști ce este datorința și supunerea. În fine, dacă cineva l-ar rugă, să-i facă cutare plăcere sau serviciu, el îi va împlini dorința cu drag, fără a-i cere în schimb nimica.

6. *Cartea a III-a a operei „Emil:” dela anul al 12-lea până la al 15-lea (periodul muncii serioase, sau al învățământului).*

a) *Etatea cea mai corespunzătoare pentru îndeplinirea învățământului propriu.*

Pela anii 12—14 ai etății forțele băiatului se desvoaltă în proporție cu mult mai repede, decât trebuințele sale. Însă totuș

acum dezvoltarea sufletească decurge senină și liniștită, căci impulsunile celei mai violente pasiuni tac încă ascunse în adâncul organismului său. Și deoarece Emil, în această fază (12—15 ani), *posedă forțe mai multe decât reclamă trebuințele și dorințele sale, îi rămâne în continuu un excedent (prisos) de forțe capabile de muncă.* Vom proceda pe calea cea corectă, *dacă vom întrebuința acest excedent de forțe ale elevului pentru a-l face să-și agonisească cunoștințe folositoare.* Acest interval, atât de scurt, este pentru cultivarea inteligenței periodul cel mai prețios al vieții. Iată dar timpul cel mai corespunzător pentru a-l conduce pe elev *la muncă serioasă și la studii, adecă: a-l instrui în mod sistematic.* Apoi R. observă: „Și însemnați-vă, că nu eu sânt acela, care face această alegere în mod arbitrar, ci este înșasă natura, care vi-o indică în mod indiscutabil.

b) *Curiozitatea, ca factorul principal al dezvoltării intelectuale. Metodul euristic, ca forma normală a instrucției.*

În această fază *impulsunile de cunoștință* se manifestă foarte tare: băiatul este foarte *curios* (dornic de a vedea, de a cunoaște, de a ști). Educătorul are să întrebuințeze *curiozitatea naturală* a elevului pentru a-l conduce la cunoștințe. Însă pentru a nutri curiozitatea lui, nu vă grăbiți de a-o satisface de dreptul, ci adresați-i întrebări potrivite cu priceperea lui, și apoi lăsați-l *să-le rezolve el singur.* Emil are să-și câștige toate cunoștințele *prin lucrare independentă.* Și mai bine să rămână în unele lucruri ignorant (neștiutor), decât să-și pearză independența în cugetare. El să nu știe nimica, pentru că voi așa i-ați spus, ci pentru că el așa a înțeles. *Emil să nu învețe știința, ci să o inventeze el însuș.* Dacă veți înlocui (în sufletul elevului) adevăratele rezoane prin autorități, el nu va deveni capabil să raționeze liber și corect, ci va rămâne jucăria părerilor altora. Deci R. cere cu multă stăruință aplicarea *metodului euristic* în toată întinderea sa, fapt, prin care indică calea cea adevărată a metodului de învățământ modern.

c) *Dela senzațiuni și percepțiuni la noțiuni și raționamente logice.*

Până la 12 ani, în sufletul lui Emil, au dominat senzațiunile și percepțiunile senzuale, câștigate prin observație și experiență, nu din cărți, ci din natură. Acum e timpul de a conduce inteligența lui cu un pas înainte, anume de a-l povățui să compareze intuițiunile între sine și să *abstragă din ele judecăți și raționamente valide.*

d) *Principiul utilității la alegerea cunoștințelor.*

În ceea ce privește alegerea cunoștințelor, R. cere, ca studiile să nu se facă în mod întâmplător, ci să se aleagă și pre-

199479

feră acelea, cari sânt de mai mare folos și a căror utilitate o știe aprețită și elevul însuș. Pe când în periodul prim (până la 12 ani) Emil a trebuit să se supună exclusiv: *legii necesității*, în periodul al doilea (dela 12—15 ani) el va ajunge subț stăpânirea unei a doua legi, anume: *legea utilității*. Și acum utilitatea se va combină cu necesitatea pentru a-l cărmui pe calea naturală progresivă a culturii. „*Ce folos ne poate aduce cunoștința aceasta?*” (Pentruce-e bună? La ce poate servi?) este întrebarea fundamentală, care indică direcția întregului mers al învățământului. Și apoi firește la această întrebare totdeauna se va da răspunsul corespunzător *din punctul de vedere al elevului*.

e) *Științele naturale, ca material de învățământ. Lecția de cozmografie, ținută în pădurea dela Montmorency.*

Mai întâiu atrageți atenția elevului vostru asupra *fenomenelor mărețe ale naturii*. Acestea excită *curiozitatea* lui mai mult. Și de unde să învețe elevul? *R.* răspunde: „Nici o altă carte, decât natura; nici o altă instrucție, decât faptele. Eu urăsc cărțile, căci ele ne învață numai să vorbim despre lucruri, pe cari de multeori nici nu-le înțelegem.” *R.* introduce pe Emil în elementele *astronomiei* așa, că cu ocaziunea unei plimbări, îl conduce pe o colină din apropierea comunei Montmorency și de aci îl face să intuească răsăritul și apusul soarelui. Priveliștea este încântătoare și mentorul începe a predă lecția despre „cele patru regiunii ale lumii.” Însă elevul îl întrerupe cu întrebarea: „Ce folos pot eu avea de toate aceste cunoștințe?” Ai tot dreptul, zice *R.*, nu trebuie să învățăm nimica, ce nu ne poate fi de folos. Putem dar să întrerupem această lecție. A doua zi ei fac o nouă plimbare încă și mai lungă, apucă pe căi rătăcite și pierd calea, care duce către casă. Apoi ajung obosiți la marginea unei păduri, unde se așează pe pământul gol. În această situație penibilă, Emil, chinuit de foame și de sete, căci dejă trecuse de mult timpul prânzului, de năcaz erupe în plâns. Stă perplex și nu știe ce să facă. Acum *R.* se preface, că și el este desnădăjduit și nu-se știe ajutoră; și când indispoziția lui Emil ajunge la culme, mentorul său îl preface atent la poziția umbrelor arborilor, cari sunt îndreptate către miază-noapte. Deaci Emil află, că comuna Montmorency e situată către miază-zi; și acum amândoi cu bucurie își îndreaptă pașii către calea cea adevărată. Cunoștințele de *geografie* ce vor începe cu casa și cu comuna, în care locuiește Emil, și încă așa, că despre toate aceste teritoare el va avea să construească *harte potrivite*, considerând totdeauna două puncte de plecare: orașul, în care locuiește Emil, și casa sătească de pe moșia tatălui său. Tot așa se va procedă și cu *fizica*, care se va începe cu observațiunea naturii și cu experimente de

tot simple, executate cu aparate, pe cari le construiește elevul însuși. Din aceste rezultă, că *R.* pentru această fază a educației intelectuale cere numai elemente din *științele naturale*, (*realism*).

f) *Robinzon, unica carte este a lui Emil.*

Diferitele lecțiuni, cari sânt împrăștiate în atâtea cărți deosebite, ar trebui să se cuprindă în o singură carte, sub un obiect comun, care să se poată observa ușor. Și oare, întreabă *R.*, care să fie cartea aceea miraculoasă? Nu e nici *Aristotel*, nici *Pliniu*, nici *Buffon*, ci este *Robinson Crusoe*. Desvoltarea naturală a lui Emil are să imiteze pe aceea a lui *Robinson*, care trăind pe o insulă îndepărtată a oceanului, izolat de semenii săi, lipsit de ajutorul altora, precum și de mijloacele ajutătoare ale industriilor și artelor, singur și-a construit toate mijloacele de subsistență. *Emil* va avea să se imagineze pe sine însuși ca și un *Robinson*: iată mijlocul cel mai sigur de a se ridica peste toate prejudițiile omenești și de-a ordona judecățile sale asupra raporturilor adevărate ale lucrurilor. Din *Robinson* va cunoaște *Emil* desvoltarea lucrărilor omenești și ale relațiilor sociale. El acum va înțelege valoarea muncii peste tot, și va recunoaște datorința omului de a fi folositor semenilor săi prin munca sa.

g) *Învățarea unei „meserii,” ca mijloc de educațiune.*

Acest period (dela 12—15 ani) al educațiunii se va termina cu învățarea: *unei meserii folositoare*. *R.* cere: „Eu voiesc, ca Emil să învețe necondiționat o meserie.” Veți zice: O meserie cel puțin onestă. Ce vor să zică aceste cuvinte? Oare nu sânt oneste toate meseriile, cari aduc folos omeniirii? Cumpănind bine toate momentele, am ajuns la convingerea, că acea meserie, care convine mai bine elevului meu, este: *tâmplăria*, meserie curată și folositoare, care cere dexteritate mare și, pe lângă utilitate, mai admite și validitatea eleganței și gustului. Și apoi, continuă *R.*, când Emil își va învăța meseria sa, o voi învăța și eu cu el împreună, și exemplul meu îl va îmbărbăta. Vom intra deci amândoi la învățătură, la cutare măestru tâmplar dibaciu, și vom cere să fim tratați nu ca niște domni, ci numai ca niște simpli ucenici de industrie. Și oare pentruce să nu facem așa? Știți din Istorie, că *Petru cel Mare*, nemuritorul țar al Rusiei, s'a coborât de pe tron, ca să învețe tâmplăria de corăbii în Amsterdam. Nu credeți oare, că nașterea și meritele acestui mare domnitor nu egalau pe ale voastre? Și apoi, dacă *Emil* va învăța cutare meserie, aceasta îl va aduce și mai aproape de starea naturală, la care trebuie să râvnească toată educațiunea bună. Să-ne însemnăm, termină *R.*: „*El trebuie să știe lucră ca și un țaran și trebuie să știe cugetă ca și un filozof, pentruca să nu fie atât de inert (trândav) ca și un sălbatic. Secretul cel mare al educa-*

țiunii rezidă în faptul, ca exercițiile corpului și cele ale spiritului totdeauna să servească unele spre odihnirea și recrearea celorlalte.“*)

h) Constatarea rezultatelor educațiunii din periodul al treilea (12—15 ani).

În fazele de mai nainte ale educației, *Emil* a avut (în sufletul său) mai mult numai *senzațiuni*, acum însă, prin instrucția primită dela natură, i-se desvoaltă și *judicata*, și deoarece fiecare judecată implică în sine un *raționament*, i-se va lumina și *rațiunea proprie*. El posedă puține cunoștințe, însă acelea, pe cari le are, sânt într'adevăr ale sale; căci el dacă știe ceva, nu știe de jumătate, ci totdeauna pedepplin. *Emil* este un *spirit universal* nu atât prin mulțimea cunoștințelor, ci mai mult prin *facultatea de a ști agonisi cunoștințe*. El este un spirit deschis, inteligent, gata de lucru și, precum zicea *Montaigne*, deși nu instruit, totuși *capabil de a fi instruit*. Mie, zice *R.*, mi-este destul, dacă el știe spune că: „De ce folos e?“ (la tot ce face) și „Pentruce?“ (la tot ce crede). Căci repet din nou, continuă *R.*, scopul meu nu este de a-i da știință, ci de a-l face capabil să și-o știe agonisi el singur, dacă necesitatea ar cere; apoi a-l face să știe prețul exact aceea, ce are valoare, și ce nu, și în fine a l învăța să iubească adevărul mai presus de toate. Însă *Emil* nu posedă decât *cunoștințe despre natură*, pe când *istoria* nu o cunoaște încă, și cu atât mai puțin *metafizica* și *etica*. El nu cunoaște încă *raporturile sociale și morale ale oamenilor*. *Emil* este laborios, cumpătat, răbdător, firm și plin de curaj. Cu o vorbă: el posedă dintre *virtuți* numai pe acelea, cari se rapoartă la eul său propriu; pentru ca *Emil* să-și poată însuși și virtuți sociale, el va trebui să înceapă de a cunoaște mai deaproape acele *relațiuni dintre oameni*, cari reclamă astfel de virtuți.

În fine în aceasta fază voiesc să mai dau elevului meu încă o lecție mare. Iată-o: „Imaginațiunea lui nici decât nu-e aprinsă, deci niciodată nu-i înfățișează suferințele și primejdiile vieții în dimenziuni exagerate; tață de dureri și năcazuri este puțin senzibil, ba chiar impasibil, pentrucă el niciodată n'a învățat de a murmură și dea-se revoltă în contra sortii, ci de a suferi cu constanță și cu rezignațiune. Chiar nici fantoma înspăimântătoare a morții nu-l va înfrică, căci el pe bună cale nici nu știe ce va să zică a muri; însă și dacă ar ști-o aceasta, obișnuit

*) „*Émile*,” pag 229 :

„Il faut qu'il travaille en paysan, et qu'il pense en philosophe, pour n'être pas aussi fainéant comme un sauvage. Le grand secret de l'éducation est de faire que les exercices du corps et ceux de l'esprit servent toujours de délassement les uns aux autres.“

din frageda sa etate de a-se supune fără rezistență marei legi a necesității, când va trebui să dispară din această lume, își va lua rămas bun dela vieța pământească fără a geme și fără a-se zbate. A trăi liber, a ține puțin la lucrurile omenești și a-ne obișnui de timpuriu să știm pierde tot, ce soarta poate răpi dela noi, este cel mai efectiv mijloc de a învăța să murim!”

7. Cartea a IV-a a operei „Emil:” educațiunea dela anul al 15. înainte până la 20 de ani (adolescența proprie, periodul vieții sociale și morale).

a) *Amorul propriu, ca izvorul tuturor pasiunilor omenești. Amânarea ivirii pasiunilor.*

În a IV-a carte a operei sale R. tratează despre educația lui Emil, în etatea adolescenței, când îl introduce pe elev în societatea omenească. Deja îndată la începutul acestei faze încep a încolți pasiunile. Izvorul tuturor pasiunilor este: *amorul propriu* (iubirea de sine însuși). S’ar putea afirma, că toate celelalte pasiuni își au originea în această pasiune, singura, care se naște cu noi și e anterioară tuturor celorlalte. Și e de observat, că *amorul-propriu dela natură totdeauna este bun și folositor*. Prin educație greșită pasiunile pot să erupă prea de timpuriu, pe când educația întocmită după legile naturii va putea să împiedice și să amâne erupțiunea primejdioasă a pasiunilor și să prelungească acest interval de calmitate până atunci, când natura le va ordona și domină ea însaș. Cel dintâiu sentiment altruist, pentru care elevul intrat în etatea adolescenței va fi mai susceptibil, are să fie: *amiciția sinceră*. Și apoi educătorul să conducă pe elevul său la contemplarea astorfel de scene de mizerie și de suferință omenească, cari sânt potrivite de a deșteptă în sufletul lui sentimentele naturale *de compătimire față de semenii săi*. Astfel de aspecte îl vor reține pe adolescent dela *pornirile senzuale*. În fine Emil să știe, că omul dela natură este bun, dar să vadă și aceea, că societatea este, care îl poate perverti și depravă chiar.

b) *Istoria, ca mijloc de a conduce pe elev la cunoașterea inimii omenești.*

Societatea din prezent este prea coruptă pentru a-o putea arăta elevului din apropierea cea mai imediată. Deaceea R. prin *studiul istoriei* vrea să-l conducă pe Emil la cunoașterea adâncă a inimii omenești, însă așa, ca inima aceluia să rămână cruțată de orice stricăciune. El voiește, ca elevul său să învețe a ceti în inima omenească, să știe judecă persoanele și faptele ca și un spectator imparțial, ca un judecător liber de toate interesele și pasiunile, iar nu ca un complice sau acuzator. După R., pen-

tru tinerece acei istorici sânt mai puțin valoroși, cari au obiceiul de a critica persoanele și evenimentele. Fapte, fapte dați junilor, exclamă *R.*, iar *critica* acestor fapte să-o facă ei înșiși! Studiul istoriei va avea să se înceapă cu *biografiile oamenilor mari*. *R.* prețuește cu deosebire pe *Plutarch* (care a scris: „*Viețile oamenilor mari și celebri*“); din acest istoric *Emil* va învăța să prețuească virtuțile modeste, precum sânt: simplitatea, libertatea, dreptatea șcl., și să disprețuiască și să urască viciile detestabile, ca: luxul, ambiția deșeartă, nedreptatea, tirănia, șcl. De asemenea laudă *R.* pe istoricul grec *Tucydide*, care se abține de a critica, însă nu retace nici o împrejurare, care l-ar putea face pe cetitor capabil să judece corect el însuș. Dealtă parte *R.* osândește istoriografia contemporană, zicând, că: „În istoriile noastre numai făcătorii de rele sânt preamăriți, pe când cei buni sânt dați uitării; se laudă popoarele, cari s’au distrus unele pe altele, și nu se face amintire despre acele popoare, cari s’au desvoltat sub scutul buneînțelegeri și s’au distins în operele frumoase ale păcii. Iată dară, exclamă *R.*, că istoria noastră, tocmai ca și filozofia noastră, calumniază neamul omenesc“.

c) *Fabulele, ca mijloace de educațiune morală.*

Numai dupăce elevul a făcut mai nainte oarecari experiențe, a trecut prin diferite situațiuni, va putea să înțeleagă învățăturile cuprinse în *fabule*. În faza dela 15 ani înainte este timpul potrivit pentru *instrucțiunea prin fabule*. Însă educătorul niciodată să nu enunțe în mod explicit învățătura morală, ci *trebuie să lase pe elev, ca să-o afle el însuș prin cugetare independentă; căci dându-i învățătura deagata, îl va despoia de o mare plăcere.*

d) *Introducerea lui Emil în societatea cea mare.*

Dupăce *Emil* a împlinit etatea de 15 ani și dupăce din istorie a cunoscut virtuțile și viciile oamenilor din depărtare, i-s’a format judecata morală într’atâta, încât *poate fi introdus* în societate, fără vr’un pericol mai mare pentru inima sa. Însă *Emil* are să cunoască și să știe apreția lămurit deosebirile dintre oameni date dela natură, și să-le știe distinge preciz de cele provenite dela *organizarea socială*. Precum *Emil* pân’acuma a simțit și a lucrat numai pentru sine însuș (egoism), așa el de aci înainte va fi gata de a simți și a lucra pentru semenii săi (altruism). Acum amorul său propriu își va lărgi cercul său și se va extinde și asupra altor persoane și va deveni o adevărată virtute. Și apoi în timpul până când în inima lui *Emil* s’a putut deșteptă și desvoltă *iubirea față de aproapele*, în acelaș timp s’a agerit și *rațiunea sa* prin judecățile obiective, ce le-a făcut asupra caracterelor și faptelor oamenilor, și pe încetul s’a ridicat în lumea *ideilor abstracte*.

e) *Educațiunea religioasă.*

R. zice: „Cetitorii mei vor fi surprinși văzând, că eu am continuat educațiunea elevului meu peste anul al 12-lea fără a-i fi vorbit despre *religiune*. În etatea de 15 ani Emil încă nu știe, că el are suflet, și poate, că în etate de 18 ani nu este încă timpul să învețe aceasta cunoștință; căci dacă ar încerca să o învețe mai de timpuriu, decum trebuie, s'ar putea întâmpla, ca să n'o știe niciodată. Să ne ferim de a da cutare idee unor elevi, cari nu sânt în stare de a-o înțelege, pentrucă aceasta ar însemna de a substitui adevărul prin o rătăcire. Ar fi mai bine, ca *Emil* să n'aibă nici o idee despre divinitate, decât să-și formeze idee fantastică, nedeamnă și falză despre acea divinitate. Acum pentru noi, cari nu voim să învățăm pe *Emil* nimic, ce n'ar putea înțelege, și încă prin cugetare independentă, se naște întrebarea: „În care religiuine să-l educăm? La care confesiune să-l asociem pe omul naturii? Mie mi-se pare foarte simplu: Nu-l vom educă nici în o religie, nici în alta, ci (prin educație) îl vom pune în poziția de a-și alege acea religiuine, cătră care îl va conduce cea mai bună întrebuintare a rațiunii sale!“

f) *Confesiunea de credință a vicarului savoyard.*

La acel loc al operei sale, unde discută chestia instrucției religioase, R. intercalează un frumos epizod, care conține celebra *confesiune (mărturisire) de credință* a marelui liber-cugetător în-suș, pusă în gura unui preot dela țară, pe care îl numește *vicarul savoyard*. Iată ce ne istorisește R.: Trăia odinioară un june talentat, cam ușor de minte, foarte prigonit de soarte. Și acest fiu al nimănu, după multe zbuciumări, la urmă află un prietin și protector marinimos, care îl ia sub scutul și povățuirea sa, ca un adevărat tată și învățător. Acest nobil binefăcător al junelui fără noroc este un preot sărac, substituit într'un sat mic din Savoya. Apoi R. ne spune, că acest vicar eră un om cu puțină știință, însă foarte înțelept și virtuos, și încă asă, că virtuțile lui erau curate de orice fătărnicie, iar iubirea lui de oameni eră mare și fără cusur; vorbirea lui eră de tot simplă și foarte sinceră, având însă o dicțiune plină de căldură. Și ce e mai mult, vicarul savoyard eră un adevărat preot în toată puterea cuvântului, căci *toate faptele lui stăteau totdeauna în cea mai deplină consonanță cu vorbele sale și cu atitudinea sa*. În scurt timp junele nostru leagă prietenie sinceră și intimă cu vicarul cel înțelept. Dar pe încetul el observă, că vederile religioase ale povățuitorului său în multe privințe nu consună cu dogmele; această împrejurare excită curiozitatea junelui și cu stăruință roagă pe mentorul său, să-i împărtășească vederile sale interesante cu toată sinceritatea. În o zi senină de vară, sub cerul liber, pe o

colină de lângă sat, când amândoi prietinii erau cufundați în aspectul naturii mărețe, vicarul își destăinuiește principiile și convingerile sale religioase: 1. Eu cred, că trebuie să existe *o voință*, care mișcă universul și dă viață naturii. 2. Și deoarece toate mișcărilor se îndeplinesc după anumite legi, trebuie să presupunem, că există *o rațiune*, care guvernează lumea. 3. Omul este *liber*, deci trebuie să fie însufletit de o substanță imaterială. Din aceste trei maxime principale ale credinței vicarului savoyard se pot derivă următoarele vederi: 1. Rațiunea supremă, care cârmuește lumea, nicidecum nu poate fi ea însăși lumea. 2. Afirmațiunea, că D-zeu ar fi de o natură similară cu sufletul omenesc, este o înjosire foarte mare a lui D-zeu. 3. Omul este compus din corp și suflet. Sufletul supraviețuește corpului și se poate presupune, că e imortal. 4. Cei buni vor fi fericiți, iar cei răi vor avea să sufere mari chinuri, însă acestea nu vor fi veșnice. 5. Dacă voim să fim fericiți, trebuie să ascultăm întotdeauna de vocea *conștiinței morale*, care niciodată nu ne înșală și care nu e altceva, decât însuș principiul virtuții și dreptății, care este adânc înrădăcinat în sufletul omenesc. 6. Există chestiuni, ca de ex. ființa divinității, a universului, șcl., pe cari niciodată nu-le vom putea rezolvă, și la cari rațiunea noastră mărginită niciodată nu va putea da răspuns mulțumitor. Asupra astorfel de probleme nici să nu discutăm, căci relativ la aceasta nu vom putea ajunge la nici o dovedire certă. Pe aceste maxime și vederi se întemeiază *religiunea naturală* profesată de R., care cere, ca să vorbim totdeauna adevărul, să facem totdeauna binele, să ne împlinim datorințele noastre și să subordonăm interesele noastre particulare intereselor superioare ale omenirii. Această religione, care conține elementele cele mai alese ale tuturor religiunilor, o va adoptă și Emil, când va deveni capabil să raționeze corect.

8. Cartea a V-a a operei „Emil:“ educațiunea femeii (Sofiei).

a) *Menirea naturală a femeii.*

În cartea a V-a a operei sale R. tratează problema *educațiunii femeii*. Numele elevei sale imagineare este: *Sofia*, a cărei personalitate R. a zugrăvit-o după modelul Eucharisei din „*Telemacul*“ lui *Fénelon*. Părinții *Sofiei*, în urma unor stări materiale nefavorabile, au fost avizați de a-se mută dela oraș la sate; ei își educă fiica lor *în școala naturii*. După ideile naturaliste ale lui R., *menirea cea mai naturală a femeii nu poate fi alta, decât: fericirea bărbatului*. Prin urmare: întreaga educație a fetelor această țintă trebuie să-o aibă în vedere, anume: femeia va avea să fie *folositoare* bărbaților în toate: a-i scuti și educă, când sânt mici; a-i îngrijii, când sânt mari; a-i ajuta în ale casei, a-i

sfătui spre fericirea lor, a-i conzola, a-le face vieța senină, liniștită și mulțumită și, prin toate acestea, a merită prețuirea și stima neschimbată a bărbaților.

b) *Educațiunea fetelor să-se facă în familie.*

R. reclamă: „Cât de greșită este educația, ce fetele o primesc în claustre, educație, care închide dinaintea ochilor lor cartea lumii mari, din care tocmai ar trebui să învețe mai mult. Deaceea este mai natural, că educația fetelor *să se facă în casa părintească, sub îngrijirea nemijlocită a mamei.* Sofia este versată în toate amănuntele *economiei casnice.* Ea e bună menageră și face multe servicii de bucatăreasă și camerieră pe lângă mamăsa. Ceeace Sofia trebuie să știe bine, sânt *lucrurile, cari aparțin cu deosebire femeii,* până chiar și croitul și cusutul vestmintelor sale. Nu există „lucru de mână” (cu acul), pe care ea să nu-l știe și să nu-l execute cu drag. Apoi imitând exemplul mamei sale, Sofia se va obișnui la *curățenie exemplară,* care este una din datorințele principale ale femeii, datorință specială, indispensabilă, *impusă de natură însăș.* Însă iubirea ei de curățenie n’are să degenezeze în afectare deșartă. Sofia se îmbracă cu gust, însă urește luxul și știe să îmbine simplitatea cu eleganța. Ea nu cunoaște altă apă, decât cea cristalină de izvoare; nici alt parfum, decât cel al florilor. Și apoi atenția ce o dă exteriorului său, nu-o face să uite, că femeia este datoare de a-și consacra vieța și altor scopuri *mai nobile.*

c) *Educațiunea socială și cea morală a femeii.*

Femeia are să fie educată *în supunere și dependență mai mare, decât bărbatul.* Ea îndeosebi are să țină foarte mult la *bunul său nume,* pecând bărbatul poate și desconsidera opinia publică. Pelângă toată vioiciunea și amabilitatea ei naturală, Sofia este retrasă și modestă. Ea într’adevăr nu cunoaște conveniențele societății mari, și cu toate acestea este îndatoritoare, atentă și prevenitoare, și pune multă grație în tot ce face... Sofia posedă o politeță (mod de a-se purta conform obiceiului persoanelor bine educate) proprie a sa, care nu se schimbă după modă și nu se face numai de dragul obiceiului obștesc, ci izvoarește *din adevărate sentimente.* În fine ea iubește foarte mult *virtutea,* așa că această iubire devine pasiunea ei dominantă. Sofia iubește virtutea, pentrucă ea știe, că *virtutea face gloria femeii,* și pentrucă femeia virtuoașă i-se pare asemenea îngerilor; și pentrucă virtutea este singură adevărata *cale a fericirii,* și că pe femeia lipsită de virtute nu poate să o aștepte, decât înjosirea, rușinea, mizeria, nenorocirea, osânda și disprețul lumii cinstite.

d) *Educația religioasă a femeii.*

Educația și instrucția *religioasă* a femeii se poate începe mai de timpuriu, decât a bărbatului. Și deoarece vieța femeii este foarte expusă opiniei publice, *creința ei trebuie să se subordoneze autorității*. Fiica să aibă religia mamei sale, iar soția să adopteze religia soțului său. În fine, în *instrucția religioasă*, ce se dă fetelor, *învățăturile morale* trebuie să se pună la locul de frunte, să se accentueze fără încetare și să predominie totdeauna!

9. Încheierea educației lui Emil și a Sofiei.

Încheierea cărții a V-a a lui *R.* ia o întorsătură romantică, anume aci el descrie întâlnirea lui *Emil* cu *Sofia*. Expunerile artistice ale acestei părți sânt demne de condeiul ilustrului prozator, care a scris *Noua Eloiză* și a înțeles vieța ca o romanță. Însă *Emil* acum bărbat matur (de 25 de ani), povățuit de mentorul său, și acum și prietenul său sincer, J. J. *R.*, în societatea coruptă a Parizului nu poate să afle o soție deamă de caracterul său nobil. În sfârșit, după multă căutare, ei află la țară pe *Sofia*, fiica cuminte și de inimă foarte nobilă a unor părinți onești, dar fără avere. Întreaga ființă a *Sofiei* e ca și creiată cu intenție pentru a deveni consoarta lui *Emil*, eră chiar natural, ca acești doi oameni nobili să se întâlnească vreodată în vieță. După un an petrecut în amicitie sinceră și onestă, în societatea *Sofiei*, înțeleptul mentor *R.* pune pe elevul său la grava încercare, de a renunța de societatea prietenei sale atât de prețuite, anume timp de 2 ani îl duce cu sine în o *călătorie lungă prin diferite țeri, pentru ca să studieze așezămintele politice și culturale ale diferitelor popoare civilizate*; căci înainte de a deveni un cetățean credincios și folositor al iubitei sale patrii, *Emil* va trebui să cunoască mai nainte de toate *drepturile și datorințele cetățeanului adevărat*, precum și condițiunile de vieță ale țerii, în care ar putea să trăească în deplină conformitate cu educația și cu convingerile sale. Însă *Emil* în nici o țară nu găsește acel ideal social al organizației sociale, pe care îl dorește și îl caută; de aceea el se și rentoarce în patria sa, frumoasa Franță, cu convingerea fermă, că *adevărată libertate el n'are să-o caute nicăiri, decât numai în însuș sufletul său, și că atitudinea cea mai înțeleaptă, pe care o recomandă rațiunea luminată, este de a-se supune de bunăvoie așezămintelor stabilite în țara sa, întocmai așa, precum s'ar supune unei necesități superioare*. În chipul acesta el iarăș revine la marea lege a necesității, sub a cărei cârmuire s'a început odinioară educațiunea sa naturală. Mai departe, *Emil* ajunge la convingerea morală firmă, că cea mai mare binefacere ce o va putea acorda semenilor săi este, ca *el însuș să fie cât să poate de bun și nobil!* La acest punct *R.* observă: „Dacă noi

am fi regi sau dignitari înalți, cea dintâiu și cea mai mare binefacere ce am putea aduce atât nouă înșine cât și semenilor noștri, n'ar putea fi alta, decât de a renunța la rangurile și dignitățile noastre, și am rămâne oameni simpli ca astăzi." Deoarece *Emil* și mentorul său au observat pe oameni nu în capitala cea coruptă a țerii, ci în provincie, ei din nou s'au convins, că aceia sânt cu atât mai buni, cu cât modul lor de viațuire se apropie mai mult de natură; prin urmare, așa va avea să trăească și *Emil*, adecă: *independent și cât se poate de eliberat de toate cătușile, pe cari ni-le impune viața socială și cetățenească. Emil va avea numai o singură relațiune socială, anume aceea, care îl leagă de viața sa familiară.* În fine deși *Emil* și *Sofia* timp de doi ani au trăit despărțiți, ei totuș au rămas credincioși unii altora, și chemați de a-și completa reciproc viețile lor, se unesc în legătura indisolubă a căsătoriei oneste. Și *R.*, luminatul educător, extaziat exclamă: „Văd apărând cea mai frumoasă zi pentru *Emil* și cea mai fericită pentru mine; voiu încoronă opera mea și voiu savură fructele ei, cultivate cu atâta îngrijire.“

C) Critica sistemului de educațiune al lui Rousseau.

I. Defectele.

a) *Rousseau pleacă dela o stare nenaturală și excepțională a elevului supus educațiunii.*

R. își alege pe elevul său imaginar așa, că dela începutul vieții sale îl pune într'o situație nenaturală și excepțională, pentrucă întâiu: peste tot este în contra naturii, ba chiar imposibil, ca copiii să fie educați afară de familie și absolut fără de conlucrarea familiei; a doua: *Emil* mai-e și orfan, ceace deasemenea este o stare excepțională. Pe de altă parte însă, iarăș *R.* recunoaște, că pe tată nici munca, nici mizeria, șcl. nu-l pot deslegă de datorința de a-și educa el însuș pe copiii săi; iar cătră mamă deasemenea se adresează cu cuvinte calde, rugându-o de a-se îngriji de educația copiilor săi. Iată dară o contradicție frapantă în sistemul naturalistic al lui *Rousseau*.

b) *Excluderea societății, ca mediu educativ.*

Mai departe greșește mult, când afirmă, că omul dela natură este *absolut bun* și că toate relele (deci și vițiile oricui) provin dela societatea, în care trăiește, și că prin urmare: pe

Izvoare:

Dr. W. Rein: „Encyklopädisches Handbuch der Pädagogik,“ II. Aufl., 7 Bd., pag. 578—608, E. v. Sallwürk: „*Rousseau*“; I. Gavanescu: „Istoria pedagogiei moderne“, vol. III., preleg. a VI-a: J. J. *Rousseau*, pag. 73, șcl.

elevul, care se va educa în mod natural, *trebuie scos de sub influența societății*. Iar în ceea ce privește regenerarea societății actuale corupte, *R.* este de părerea greșită, că acea regenerare se va putea efectua numai prin *reîntoarcerea omenirii la starea naturală primordială*. Aserțiunea dintâiu se poate combate și răsturnă cu faptul incontestabil, că societatea, firește cea bună, este un factor de căpetenie al educațiunii, ba fără conlucrarea societății nici nu-se poate imagina educația completă a unui om chemat de-a trăi și a lucra în o societate cultă. Iar sfatul de a duce omenirea îndărăt la starea naturală originală, pentru că omul sălbatic e mai nevinovat și mai fericit, decât cel civilizat, deosemena este absurdă, pentru că societatea, fie ea stricată chiar, pe încetul se poate îndreptă prin corectarea educațiunii și culturii, și nu-e necesitate de a reîntoarce omenirea la starea de necultură sau chiar sălbăticie. *Voltaire*, făcând aluziune la această idee utopică a lui *R.*, îl satirizează așa: „Dacă cetești scrierea lui *R.* („Despre cauzele inegalității,“ șcl.), îți vine să umbli pe patru picioare“.

c) *Este falză presupunerea, că omul posedă numai aplecări bune.*

R. cade în o eroare capitală, când susține, că natura omenescă în fondul ei este absolut bună, deci în fiecare individ, dela natură, sânt răsădite *numai aplecări bune*, și că toate porniurile rele provin de din afară, cu deosebire dela mediul, în care trăim. Adevărul e, că în fiecare individ sânt și aplecări bune și rele. Pe cele bune avem să-le desvoltăm, pe cele rele să-le suprimăm. Natura peste tot nu-e nici bună, nici rea, ci este capabilă de desvotare, sau expusă degenerării, dupăcum ne îngrijim de ea, sau o neglijăm și pervertim.

d) *Scopul educațiunii nu-e determinat deajuns.*

R. indică scopul educațiunii în o formă prea vagă, fiindcă el dă numai îndrumarea: „Luați ca scop însaș ținta urmărită de natură.“ Dar care e ținta aceea? În educația corectă totdeauna trebuie să se fixeze ca țintă: *un ideal determinat*, ca de ex. „*caracterul moral*“ în pedagogia herbart-zilleriană.“ Lipsită de un scop ideal bine precizat, educația nu va putea să-și construească nici plan corect.

e) *Mijloacele educațiunii sânt indicate incorect.*

După *R.* mijloacele educației ar fi: *natura, omul și lucrurile*. Această împărțire nu-e corespunzătoare, deoarece „natura“ și „lucrurile“ sânt niște influențe ce operează numai în mod întâmplător, fără vreo intenție, plan și scop chibzuit, și prin urmare nu merită numirea de factori ai educațiunii.

f) *Educațiunea negativă exagerată.*

R. cere, că până la 12 ani educația să fie pur *negativă*, anume el zice: „Dacă ai putea să nu faci nimica și să nu lași să se facă nimica.“ Deci ce să facă educatorul? R. răspunde: „Să se ferească de a face ceva și să lase natura să opereze liberă!“. Și totuși, la fiecare pas, el pune pe educator să intervină, să urmărească pe elevul său, să-l aducă în anumite situații, să-i pună înainte anumite lucruri, să delătoreze altele, șcl. Însă educația negativă, în înțelesul de a-l scuti pe elev de influențele stricătioase, este la locul său.

g) *Pentru educația colectivă nu ne dă nici o îndrumare.*

În sistemul pedagogic al lui R. nu-e vorba decât de un *singur elev și de un singur educator*. Deaceea pentru educația și învățământul public (în masă) din „Emil“ nu putem învăța aproape nimica. Relativ la educația colectivă aflăm indigetări cu mult mai corespunzătoare în „Didactica“ lui Comenius în secol. XVII.

h) *„Omul abstract“ și „individualitatea concretă“.*

La început R. declară, că el își propune de a trata despre educația *omului în sine (omului abstract)*, fără considerare la relațiile determinate de cetățean al unei patrii, de fiu al unei națiuni, șcl. Și apoi pe Emil totuși și-l imaginează și-l tratează ca pe o *individualitate foarte determinată, ba excepțională chiar*: un băiat orfan, sănătos, avut, trăind sub zona temperată. Deci la R.: *elementul național*, reclamat de educația modernă cu atâta stăruință, este total trecut cu vederea.

i) *Educația fizică.*

Oțelirea corpului recomandată de R. este *exagerată*, căci expune pe elev la tot felul de încercări periculoase, care i-ar putea costa chiar sănătatea și vieța.

k) *Începerea învățământului este prea întârziată. În contra cărților. R. n'are plan de învățământ.*

R. amână prea mult începerea învățământului propriu, (în special și pe acela al „scrisului“), și-l imaginează îndeplinit numai ocazional și din plăcere, și exclude memorizarea. Mai de parte, el osândește întrebuițarea cărților peste tot, pecând se știe, că manualele bune sânt puternice mijloace auxiliare ale învățământului. Însă defectul de căpetenie al didacticii lui R. este faptul, că el în opera sa vastă *nicăiri nu dă nici un fel de plan de învățământ bine determinat pentru nici o etate*. Alegerea, gruparea și aranjarea cunoștințelor în conformitate cu cerințele culturii este total pierdută din vedere. Apoi aflăm, că până la 12 ani Emil învață numai cunoștințe *cozmologice*: astronomie, geografie, fizică; din cele umanistice nu-se admite nimic nici chiar fablele. Iar pentru faza dela 15 ani înainte R. nu recomandă

nimica din științele exacte (naturale), ci numai cunoștințe *social umanistice*: istoria, fabulele, literatura, retorica (cercetarea teatrului). Deci planul (programa) de studii, care-i o cerință cardinală a învățământului de orice grad, la *R.* lipsește cu desăvârșire, ceea ce este un defect esențial.

l) *Întârzierea și negativitatea educației morale.*

Cerința, ca să nu rezonăm cu elevul asupra motivelor, după cari îl tratăm, nu-se poate amâna atâta, cât zice *R.*, ci trebuie începută rezonarea îndată ce elevul ajunge la un grad oarecare de înțelegere. Nu-e întemeiată nici cerința, ca pe elev să nu-l pedepsim niciodată, pentru că el nu știe ce este greșala, ci corect procedăm, dacă de timpuriu îl luminăm, că ce este iertat, și ce nu; și dacă totuși nu ascultă, are să fie pedepsit. Dacă pedepsele se vor exclude total din educație, nu-se va putea desvolta în elev sentimentul de datorință. În fine, în sistemul pedagogic al lui *R.* durează prea lung dependența exclusivă a elevului de obiectele fără vieață, și începe prea târziu introducerea lui în raporturile sociale și în dependența morală.

m) *Educația religioasă nu consună cu doctrinele religiunii creștine și e prea întârziată.*

R., în opoziție cu direcția materialistă (ateistă) a secolului al XVIII., este un fervent deist (crede în existența lui D-zeu, fără a admite o religiune revelată), dar în educația lui Emil nu admite nici un fel de confesiune, ci numai *religiunea naturală* (a cărei ființă a expus-o în „*Confesiunea vicarului savayard*“), religiune, în care credința și morala se coboară la nivelul omului natural și cultul extern este redus la un omagiu vag oferit Creatorului, pe care omul nu-l poate înțelege; iar speranța, că sufletul își va continua vieața și după moartea corpului, este considerată numai ca o mângâiere foarte nesigură. Religiunea indicată de *R.* este: religiunea rațiunii, a iubirii de oameni și a conștiinței morale, dar nu recunoaște nici un fel de dogme. Prin urmare, din punct de vedere confesional sistemul religios al lui *R.* nu-se poate accepta. Dar chiar și din punct de vedere pedagogic, peste tot educația religioasă contemplată de *R.* nu-e admisibilă, deoarece se începe prea târziu, pecând să știe, că germele sentimentelor religioase trebuie răsădit în sufletul elevului încă în frageda etate a copilăriei nevinovate, dacă voim să-i asigurăm desvoltarea morală normală.

n) *Educațiunea femeii nu corespunde cu vederile moderne.*

Relativ la această problemă *R.* are în vedere numai *chemarea naturală a femeii*, însă nu ține seamă de *chemarea ideală* și de dreptul femeii de a-se cultiva și ea, chiar și în aceeași măsură ca bărbatul, dacă talentul său natural îi permite să o facă

aceasta. Apoi peste tot vederile lui *R.* privitoare la chemarea femeii nu prea consună nici cu virtuțile recomandate cu atâta înțelepciune de religiunea creștină. În fine diferența dintre educația sexului femeiesc și a celui bărbătesc arată prea multe inegalități, ceea ce în educația modernă nu poate avea loc.

Rezumat.

Dacă reasumăm toate defectele sistemului de educațiune al lui *R.*, putem să dăm drept lui *Pestalozzi*, care după ce a studiat opera „*Emil*,” a exclamat așa: „*Emil* este o carte nepractică de visuri asupra educațiunii.” *R.* a fost numai *teoretician*, iar în practica educațiunii nu s'a putut valida, pentru că deși era foarte talentat și erudit, avea un naturel peste măsură iritabil și vehement (dealtcum însă blând și plin de gingășie).

2. Calitățile.

a) *Un sistem de educațiune original și complet (sistemul naturalistic).*

Deși *R.* a dat operei „*Emil*” formă de roman, totuș aceea conține un sistem de educație foarte original și mai complet decât oricare până la secolul al XVIII-lea, sistem, ce urmărește scopul: *de a regenera neamul omenesc prin educație naturală.* Mersul sistematic al lucrării se dovedește prin faptul, că: cartea I. are în vedere: *senzațiunile*, a II-a: *percepțiunile senzuale*, a III-a: *judecățile*, a IV-a: *rațiunea, formarea noțiunilor abstracte și introducerea elevului în cunoștința raporturilor sociale*, iar a V-a: *asocierea faptică a elevului (devenit maioren) în relațiile societății omenesci.* Deci *R.* în construirea sistemului său pedagogic a urmat un proces de evoluție psihologică foarte corect.

b) *Întemeietorul propriu al naturalismului pedagogic.*

R. este întemeietorul genial al naturalismului pedagogic, direcție, care cere, ca educația în toate acțiunile ei să urmeze fidel calea *indicată de natură*, lăsând să opereze mai mult natura, iar educătorul ferindu-se de a-se amesteca și de a turbura lucrarea naturii, să caute numai de a-i da acesteia mână de ajutor în nizuința sa de a-se desvoltă liberă de orice forțare. Direcția naturalistă a educației datează încă din secolul al XVI., dela *Rabelais* (cet. *Rablè*) și *Montaigne* (cet. *Montani*), și în secolul al XVII. dela *Locke* (cet. *Loc.*), însă *R.* întrece pe toți predecesorii săi, așa încât lui îi revine meritul de a fi construit această direcție în forma unui sistem pedagogic bine determinat.

c) *Rousseau a stăruit în mod impetuos pentru reformarea radicală a societății și educațiunii.*

De multeori naturalismul lui *R.* se pare a trece în exagerări, însă acest fapt nu ne va mira, dacă vom considera, că în

a doua jumătate a secolului al XVIII-lea societatea din Franța (cu deosebire cea înaltă) eră foarte coruptă, anume dominată de o mulțime de prejudeții, interese, pasiuni josnice și moravuri perverse; din aceste cauze și educația contemporană eră plină de rătăcirii în contra naturii și de viții condamnabile. Este deci explicabilă exclamarea lui R.: „*Faceți contrarul dela aceea, ce este în uz, și atunci veți nimeri aproape totdeauna binele.*“*) Aceasta poate fi numai enunțarea unui astfel de spirit mare, care nicidecum nu-e mulțămît cu stările actuale (din secolul al XVIII.), ci pretinde răsturnarea acestora și creierea unei nouă ordini de lucruri în toate. Tot așa și sfatul de a reîntoarce omenirea „la starea sa naturală primordială,“ este erupțiunea unui spirit revoluționar, dar înflăcărat de sentimente nobile. Și tocmai acest *sentimentalism*, care vibrează în fiecare frază a scrierilor lui R., este acea putere magică, care ă produs efecte atât de hotărtoare în vieța sufletească a secolului al XVIII-lea.

d) *Întemeierea pedagogiei pe „psihologia copilului.“ Rousseau, ca inițiatorul pedagogiei psihologice moderne.*

În desvoltarea istorică a științei pedagogice R. este acel cugetător, care a cerut și a solicitat cu toată stăruința, ca educătorii să caute *de a studia și de a cunoaște, cât mai deamănuntul și mai aprofundat, vieța sufletească a elevului (copilului) și legile de desvoltare ale acestei vieți.* Prin enunțarea acestei cerințe imperative, R. are meritul netăgăduit *de a fi așezat întreaga pedagogie pe psihologia copilului,* și astfel el devine: *inițiatorul pedagogiei psihologice științifice moderne.* Și e de remarcat faptul, că „Emil“-ul întreg ni-se prezentă ca un început destul de temeinic de *psihologie pedagogică.* Deci R. se mai poate considera totodată și ca *inițiatorul psihologiei copilului,* știință, ale cării probleme în ziua de stăzi ocupă și agită atât de mult lumea pedagogică.

e) *Rousseau a recunoscut „cultura umană generală,“ ca un scop principal al educațiunii.*

R. cere, ca mai nainte de toate să i-se dea elevului o *cultură umană generală,* fără privire la chiemarea specială, pentru care îl vor destina în vieță, și încă în astfel de chip, încât acela mai presus de toate să *învețe arta de a trăi,* de a-se ști află între toate împrejurările vieții și de a putea da piept cu vicisitudinile sorții capricioase. Și apoi (în cartea III.) el atrage atenția societății (din Franța) asupra faptului, că se apropie o epocă de criză și de revoluțiuni, în care nimenea nu va fi sigur de

*) „Émile“, pag. 154: „Prenez le contre-pied de l'usage, et vous ferez presque toujours le bien“.

poziția, de averea și de viața sa. Însă *Emil* va fi pregătit pentru toate eventualitățile. *R.* zice: „Fericit este acela, care știe să părăsască acea poziție a sa, care și ea îl părăsește pe el, și știe să rămână om în ciuda sortii! Da, eu iubesc pe de o sută de ori mai mult pe acel rege din Syracuse, care după ce și-a pierdut tronul, s'a făcut învățător în Corint, sau pe acel rege al Macedoniei, care s'a angajat de grefier (actuar) în Roma, decât pe nefericitul de Tarquinius Superbus, care după ce și-a pierdut domnia, neștiind să fie altceva, decât rege, pribegia delă o curte la alta, cerșind pretutindena ajutor și aflând pretutindena numai afronturi, căci eră lipsit de știința de a exercita altă meserie, decât pe aceea, care numai stătea în puterea lui!“ Postulatul, că *cultura generală* are să permeargă oricărei *culturi de specialitate*, servindu-i ca bază, deasemenea este un principiu de frunte al didacticei moderne.

t) *Știința educațiunii valabilă și aplicabilă pentru întreaga omenesc.*

Până când pedagogii din trecut căutau să stabilească norme de educație numai pentru un anumit om, o anumită clasă socială, o anumită castă, ca de ex. *Locke* pentru un fiu de aristocrat, *Fénelon* pentru un prinț, *Quintilian* pentru un orator, șcl.: pe atunci *R.* delă început se nizuie de a afla *principiile pedagogice valabile pentru om în genere*, fără privire la originea, la poziția, la chiemarea, la casta sa, șcl. El este cel dintâiu, care a început întemeierea unei științe a educației, care să fie *validă și aplicabilă pentru fiecare om fără deosebire.*

g) *Copilul este un tip deosebit. Crușarea etății copilăriei.*

Precum astăzi psihologia infantilă ne învață, că copilul nu este un om în miniatură, ci *un tip, care se deosebește de omul matur în toate manifestările vieții sale sufletești*: întocmai așa și *R.* cere, ca educătorul nici pe un moment să nu considere pe copil ca pe un om matur, ci ca pe o ființă, care cugetă, simțește și dorește de tot altcum, decât noi cei crescuți. Și apoi în legătură cu acest fapt el mai enunță și o altă cerință importantă, anume: *crușarea și respectarea etății copilăriei*, ceea ce înseamnă, că este mare greșală de a supune pe copii la muncă încordătoare, la ocupații plictisitoare, cari nu-le plac și pe cari nu-le doresc, cu o vorbă: *să nu-se jertfească etatea copilăriei pentru etatea maturității*, ci-să se trăiească pentru sine însaș, petrecută mai mult cu jocuri și cu alte ocupațiuni plăcute, ușoare și distractive, pentru ca copilăria să fie și să rămână o fază de viață senină și fericită, bogată în aduceri-aminte dulci și luminoase. De aci să derivă apoi și cerința, ca: *toată învățarea să fie prefăcută în jocuri și distracții*, adecă să fie, precum zice astăzi *Claparède*, *cât să poate de atractivă*. Suvenirile copilăriei fericite ne vor însoți, ca tot atâtea conzolari, peste întreaga viață.

h) *Rousseau se ocupă temeinic de educația fizică, aducându-o în raport cu cea morală.*

După ce R. a studiat opera pedagogică a lui *Locke* („*Cugetări asupra educației*“, 1693), care (fiind și medic) se ocupă cu îngrijire și detaliat de chestiunile dezvoltării și fortificării corpului, el pășește pe calea indicată de acest distins pedagog englez. Anume R. expune foarte pe larg întocmirile referitoare la păstrarea sănătății, la dezvoltarea firmității și destoiniciei corpului copilului, cerând, ca acestor exerciții să li-se destine faza până la 10 ani. Apoi recomandă în mod foarte stăruitor *oțelirea posibilă a corpului*, spre a-l face rezistent până la extrem în contra tuturor influențelor nefavorabile externe, precum sânt: schimbările climatice, oboseala, foamea, setea, durerile șcl. În fine R. e de părerea, că firmitatea corpului sprijinește chiar și *moralitatea* elevului, anume el zice: „Cu cât corpul e mai debil, cu atât el comandă mai mult; și cu cât e mai tare, cu atât se supune mai mult“.

i) *Educațiunea intelectuală.*

Alegerea și ordonarea cunoștințelor după gradul de dezvoltare intelectuală a elevilor.

R. scoate în relief foarte pronunțat marele principiu didactic, care cere alegerea și aranjarea cunoștințelor în mod cât se poate de corespunzător, cu *gradul de percepțiune al elevului*, principiu, care este actual și astăzi, îndeosebi el recomandă: „Să nu ne adresăm rațiunii, până când aceasta nu-e dezvoltată, ci să rămânem la senzuri“.

Principiul intuițiunii.

În educația lui „Emil“ (în faza dela 12 ani), R. accentuează sus și tare *principiul intuițiunii*, spunându-ne, că: „Primele facultăți, pe cari însaș natura pretinde să-le dezvoltăm, sânt: *senzurile*. Exercițarea și dezvoltarea senzurilor este pregătirea cea mai sigură nentru formarea rațiunii. Până la anul al 12., va mai contribui la dezvoltarea senzurilor și *desemnul după natură* și *cântarea după auz*.“

Deșteptarea interesului.

În cartea a II-a (faza până la 15 ani), R. atinge și *excitarea interesului*, despre care afirmă, că dacă e prezent (în sufletul elevului) devine cel mai puternic mobil al învățării, așa că cu ajutorul interesului toate greutățile se pot învinge. Fapt, pe care mai târziu *Herbart* (în „*Pedagogia generală*“, 1806) îl erige în *scopul cel mai de aproape a tot învățământul*.

Metodul euristic, ca tipul normal a toată învățarea.

R. mai stăruitor decât oricare alt pedagog cere, ca la învățământ pretutindenea să se aplice *forma euristică*, anume: *elevul să nu învețe știința, ci să o inventeze el însuș; și dacă a*

descoperit adevărul, să-i simtă și folosul; va ști cutare lucru nu pentru că așa i-a spus educătorul său, ci pentru că el așa l-a înțeles; și mai bine să nu știe nimic, decât să-și periclitizeze cugetarea independentă. Forma euristică, care este astăzi elementul de viață al metodei de învățământ, a avut în *R.* un propovăduitor însuflețit.

Învățământul combinat acțiunea.

Predarea cunoștințelor trebuie să-se îndeplinească, pe cât numai se poate, *prin acțiune (lucrare)*. Nimic să nu predăm elevului cu vorba, ce-i putem împărtăși prin acțiune. Cu vorba să-i comunicăm numai, ce nu putem *face*. Și niciodată să nu întrebuițăm vorbe sau simbole fără *cunoașterea obiectelor reale*. Principiul de *a instrui prin acțiune* deasemenea este astăzi recunoscut ca un principiu de mare importanță al școlii moderne. Numai prin *instrucția activă*, care dezvoltă în elevi *forța de muncă*, va putea aduce școala în legătură cu trebuințele vieții practice, și numai astfel vor învăța elevii nu pentru a ști, ci *pentru a putea*.

Direcția realistă și cea umanistă.

Până la etatea de 15 ani programa de studii a lui *R.* recomandă *numai cunoștințe cozmologice (geografia, fizica, astronomia)*. Aceste cunoștințe tind de a dezvoltă *cultura intelectuală* a elevului, dar el este pus să învețe *prin acțiune*, deci i-se va dezvoltă totodată și *voința*. Dela etatea de 15 ani vor urmă *cunoștințele umanistice (sociologia și etica)*, însă nu în formă abstractă, ci cu ajutorul *istoriei*, predată în *mod biografic*, făcând elevul singur *aprețierile corespunzătoare*. Deci *R. fine seamă atât de direcția realistă, cât de cea umanistă*, (însă face greșală, când le separează în chipul de mai sus, pecând în fiecare fază ar trebui să se trateze atât cunoștințe reale, cât și umanistice).

k) *Direcția sentimentală a vieții sufletești.*

R. pune foarte mare preț pe ceea ce dictează *sentimentul*, așa încât s'ar putea afirmă, că în etica sa sentimentele sânt *criteriul aprețierii*. Rezonarea etică a lui *R.* s'ar putea reasumă în formula: „*Așa îmi șoptește inima mea, deci așa trebuie să fie bine.*“ Din această credință pornește întreaga cugetare morală a lui *R.* Deaceea delà etatea de 15 ani el cere, ca să i-se dea sufletului elevului *o direcție sentimentală și un conținut sentimental, cât mai bogat*, și încă așa, că pe cât numai se poate, să se amâne și să-se întârzie erupția pasiunilor senzuale. Cu cât se va prelunghi mai mult intervalul până la acea erupție, cu atât va fi elevul mai fericit. Cultivarea *sentimentalității* elevului se va efectua parte prin mijloacele *educației estetice*, cum sânt: *literatura, muzica și teatrul*; parte prin *religiune*, care nu-e limitată de nici

un fel de dogmă, ci este religia naturală a iubirii și credinței, cari izvoresc din contemplarea naturii, ca creațiunea lui D-zeu, și din contopirea ființei omenești în acest univers armonice

l) *Educațiunea practică (învățarea unei meserii).*

Pentru completarea educațiunii armonice a elevului său, R. mai cere, ca acesta să învețe și oarecare *meserie folositoare*, căci „Emil are să știe cugetă ca un filozof, dar să știe și munci ca un țăran“. Prin acest deziderat pedagogic-practic, (pe care dealtminteri îl aflăm și în pedagogia lui *Locke*) R. deasemenea indică o direcție nouă, pe care educația modernă tinde de a-o realiza, introducând *principiul muncii fizice* în școală.

m) *Disciplina umană, întemeiată pe consecvențele naturale ale faptelor elevului.*

Precum în antichitate *Quintilian*, iar în timpul mai nou *Montaigne*, *Locke* și *Comenius* și-au ridicat vocea în contra *pedepselor brutale*, așa și R. este de părerea, că pedepsele *nici-odată să nu se aplice ca pedepse proprii*, ci educătorul să caute de a întocmi lucrurile astfel, încât înseși *consecvențele naturale* ale faptelor sale să-l facă pe elev a simți părerea de rău, și să producă în el îndemnul de a-se îndreptă. Prin această idee conducătoare a disciplinei pedagogice R. devine un propovăduitor vrednic al disciplinei umane și al educației morale moderne.

n) *Educațiunea Sofiei ține seamă de menirea naturală și deci principală a femeii.*

Foarte corect determină R. scopul educației, ce are să se dea fetelor, anume: a-le pregăti să poată deveni: soții credincioase, mame prevăzătoare, îngrijitoare și gingașe, educatoare înțelepte ale copiilor lor, econoame, cari știu cruță și se știu afla și în situații materiale mai modeste, șcl. Idei pătinoare pentru emancipația exagerată de astăzi a femeilor la R. nu aflăm. În fine, pe când în educația bărbatului va avea să domineze principiul utilității, în aceea a femeii principiul *frumosului* și al *grației naturale*.

o) *Opera „Emil“ după conținut este o operă originală, iar prin stilul ei întrece pe toate celelalte opere pedagogice de până'aci.*

Adevărat, că R. a împrumutat unele observațiuni și idei din *Montaigne* („*Incerări*“, 1580); a studiat temeinic și cu mare interes pe *Fénelon* („*Tratat asupra educației fetelor*“, 1686); în chestiunile psihologice a urmat calea indicată de *Locke* („*Cercetări asupra inteligenței, omenești*, 1690), însă în ceea ce privește baza operei sale, el este *foarte original*; iar încât privește *stilul*, R. este fără seamăn între autorii pedagogici. Frum-

seța și eleganța stilului este avantajul cel mai mare al lui R. față de toți predecesorii săi.

Rezumat.

Reasumând toate calitățile și meritele lui R., putem constata cu satisfacție, că el este unul din cei mai mari pedagogi ai tuturor timpurilor, îndeosebi se poate considera, ca și adevăratul prevestitor și chiar *inițiator genial al pedagogiei și didacticei moderne*, ba se poate afirma, că multe din dezideratele pedagogice, pe cari le-a enunțat R., chiar nici până astăzi n'au ajuns de a-se realiza; însă sistemele de educație cele mai nouă tind în multe privințe să pășească pe calea indicată de acest cugetător profund și om de inimă. Apoi prin opera sa „*Emil*“, bogată în observațiuni de *psihologie infantilă*, R. ni-se prezintă totodată ca și *inițiatorul psihologiei pedagogice*, ba chiar și *al pedologiei (studiul copilului)* de astăzi. În fine, nimeni dintre pedagogii diferitelor epoce nu s'a luptat cu atâta vervă în contra culturii falze, în contra instrucției de vorbe fără considerarea realității, în contra procedărilor superficiale și nenaturale ca R. Cu tot dreptul a putut apreția *Goethe*, celebrul poet german, pe R., când a zis, că: „*Emilul lui Rousseau este evanghelia educațiunii naturale!*“

D) Efectele activității lui Rousseau.

I. Efectele ideilor pedagogice.

a) În Franța.

În Franța opera *Emil*, la prima sa apariție, cu toate că a fost considerată ca o *teorie serioasă a educațiunii naturale*, cu scopul de a regenera neamul omenesc, — asupra educațiunii publice n'a putut avea aproape nici o influență. Însă în pătura elită și cu deosebire în cercurile literare ale Franței s'a produs oarecare însuflețire și tendență vie de a putea modifica și a întocmi moravurile și modul de viațuire în înțelesul ideilor naturaliste propovăduite de R. cu atâta emfază. Apoi în epoca revoluțiunii franceze, când s'a făcut încercarea de a organiza în Franța *un sistem de educațiune națională*, cârmuitorii afacerilor țării au ținut seamă și de ideile luminate ale lui R., cari indicau calea unei pedagogii și didactici mai psihologice. Cu o vorbă, în Franța efectele operei „*Emil*“ nici pe departe n'au stat în proporție cu valoarea adevărată a acesteia.

b) În Germania.

Efectele ideilor pedagogice ale lui R. s'au manifestat în modul cel mai pronunțat și mai hotărîtor în Germania, țara cla-

sică a pedagogiei. Am spus, că *R.* a lansat o mulțime de idei nouă și corecte, dar acestea erau amestecate cu atâtea erori, încât în Franța și în Elveția, unde n'au fost aprefiat: în mod obiectiv, au ajuns să fie osândite. Însă ideile fecunde ale lui *R.*, pe cari francezii și elvețienii le-au trecut cu vederea, ba le-au perhorescat chiar, au aflat în Germania însuflețiți părținitori și propăgatori. Spiritul german, obișnuit la cercetări minuțioase, temeinice și stăruitoare, au știut să descopere și să întrebuinteze în practică ideile reformatoare ale marelui cugetător din Geneva. Anume pe la finea secolului al XVIII-lea în Germania s'a produs un nou curent pedagogic: *filantropismul* (curentul iubirii de oameni). Inițiatorul și reprezentantul de căpetenie al acestui curent a fost *Frederic Basedow* (1723—1770), distinsul pedagog german, care ajutat de principele *Leopold de Dessau*, în 1774 a înființat în orașul *Dessau* un institut numit *Filantropin*, în care, împreună cu soții săi de lucru, prima dată a realizat și a pus în aplicație practică principiile lui *R.* Anume: curentul filantropist a cerut: să se formeze *omul în sine*, fără privire la confesiune, la naționalitate, sau alte situații; educația să-se dea elevilor într'un mod natural, liber, plăcut și atrăgător; învățământul să fie asemenea jocului, adecă *o ocupație ușoară și plăcută copiilor*; să se învețe *lucrul manual* în ateliere; educația morală să-se facă, pe cât se poate, *fără pedepse*; fiecare are să adopte *religia naturală* (elementele etice, comune oricărei confesiuni, eliberate de limitele dogmelor); să-se facă multe *exerciții corporale* și să-se *oțelească corpul*, șcl. Dintre filantropiști mai amintim pe Cristian *Salzmann* (1744—1811), distins profesor la Filantropinul lui *Basedow*, care a scris „*Cărticica racului*“ (*Krebsbüchlein*), în care combate greșelile educației rele, și „*Cărticica furnicilor*“ (*Ameisenbüchlein*), un povățuitor pentru buna educație; apoi Ioachim *Campe* (1746—1788), deasemenea un excelent profesor al Filantropinului, care a scris pe „*Robinson cel tânăr*„ (1780), după originalul englez al lui *De-Foe* (cet. Difo), și inspirat de ideile lui *R.*, a creiat *bibliotecile copiilor* și *descrierile de călătorii pentru tinerime*; în fine Carol *Trapp* (la 1745), profesor de științele pedagogice la universitatea din Halle, deasemenea un filantropinist valoros, a publicat opera „*Încercări asupra pedagogiei*“, în care a expus în mod sistematic principiile conducătoare ale pedagogiei și didacticei filantropiniste. Se poate cu drept afirmă, că: efectul cel mai vădit și frumos al operei pedagogice a lui *R.* a fost *activitatea practică și literară a filantropiniștilor germani*, cari și-au întocmit sistemul lor pedagogic după ideile naturalismului, dar modificate și îndreptate și după vederile lui *Comenius* și *Locke*. Daună însă, că activitatea filantropiniștilor n'a putut dură lung, căci Filantropinul a decăzut și în 1793 s'a și desființat. În faza de deca-

dență a institutului, filantropiniștii apar numai ca niște epigoni de-ai marelui *Rousseau*.

c) *Influența lui Rousseau asupra lui Pestalozzi.*

Nemuritorul *Pestalozzi* (1746—1827), dascălul Europei, compatriotul lui *R.*, deja ca june (1763) a studiat operele lui *R.* și s'a însuflețit foarte mult de ideile geniale ale acestuia. Influența lui *R.* asupra lui *Pestalozzi* se poate observa cu deosebire în scrierea acestuia: „*Cercetări asupra mersului naturii în dezvoltarea neamului omenesc*“ (1797), mai mult decât în sistemul său pedagogic. Regula foarte importantă a lui *R.*, care cere, ca elevilor să nu li-se comunice vorbe, ci obiecte reale, deasemenea o aflăm aplicată de *Pestalozzi*, însă în o formă mai debilitată, decum a cerut marele cugetător din Geneva. În fine multe principii de-ale lui *R.* au fost nu numai adoptate de *Pestalozzi*, dar totodată și demonstrate cu dovezi psihologice.

d) *Influența lui Rousseau asupra dezvoltării de mai târziu a pedagogiei și didacticei.*

Ideile lui *R.* au avut influență hotărâtoare și asupra dezvoltării de mai târziu a pedagogiei și didacticei, anume pe la finea secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea toți pedagogii mai pricepuți se n'zuiiau de a afla metode mai naturale, adecă moduri de procedare mai corespunzătoare cu dezvoltarea firească a sufletului copilăresc, în conformitate cu îndigețările date de *R.*, dar se poate zice, că aproape toți acei pedagogi, chiar și cei germani, în acea privință (de a afla și a urma calea cea adevărată a naturii) au rămas înapoia marelui lor predecesor. Cu deosebire cerința didactică enunțată de *R.* de a nu pune pe elevi (până la 15 ani) să facă abstracțiuni, n'a fost acceptată nici decum, și anume din motivul, că urmând acest principiu, ar fi trebuit de a amâna și a întârziă prea mult învățământul religiunii (care conține multe abstracțiuni), ceea ce nu-le convenia pedagogilor școlilor susținute de biserica catolică și cea protestantă. Însă în timpul mai nou multe dintre principiile și ideile lui *R.* au fost puse în practică de către cei mai distinși pedagogi, dintre cari unii au programul: de a înlocui învățământul pasiv din școală prin munca folositoare a elevilor; alții cer, ca să dezvoltăm în generațiunile tinere un sentiment social mai intensiv, sentiment, prin care apoi s'ar putea realiza o organizație mai democratică a statelor; iar alții pretind, ca să se fiină seamă de individualitatea elevilor chiar și în educația colectivă; în fine sunt mulți pedagogi de aceia, cari recomandă educație fizică mai îngrijită decât pânăci, șcl. Toate aceste îndemnuri salutare pentru progresul și fericirea omenirii își au izvorul în ideile pedagogice ale lui *R.*, căruia astăzi, după 150 de ani, i-se

aduc acele omagii de recunoștință, pe cari dela generația contemporană cu el nu le-a putut câștiga.

e) *Stilul operei „Emil”, ca factorul principal al efectelor sale.*

Deși *Emil* lui *R.* este cea mai bună operă pedagogică a secolului al XVIII-lea și conține multe idei pedagogice corecte, cari chiar și astăzi sunt prețuite și află tot mai mulți următori și admirători, totuș sistemul său pedagogic în deplinătatea lui, ba chiar nici după momentele sale principale, n'a fost acceptat de către nime niciodată, și nici nu i-s'ar da atâta atențiune, dacă n'ar fi expus într'un stil atât de frumos, ba chiar elegant și fermecător. *Această expunere limpede, splendidă și atrăgătoare este secretul efectelor colosale ale operei lui R., avantaj, prin care el a devenit prețuit ca cel mai ilustru autor pedagogic până la finea secolului al XVIII-lea.*

2. Efectele generale ale întregii activități literare a lui Rousseau.

a) *Ideea fundamentală comună a tuturor operelor lui Rousseau.*

Prin cele trei opere principale ale sale, anume: *Emil, sau despre educațiune, Noua Eloiză și Contractul social*, pe cari toate trei le-a compus în etatea de 50 de ani, *R.* a devenit o forță și o valoare culturală de rangul întâiu în viața sufletească a Europei. Și cu toatecă efectele extraordinare de mari ale acestui cugător luminat nu s'au manifestat imediat, în generația contemporană lui, ci mai târziu și încetul cu încetul, totuș, dacă aprețiem transformările produse prin ideile lui în mersul de evoluție al vieții culturale, atunci cu tot dreptul putem afirmă, că în privința efectelor nici un fel de operă nu întrece pe acelea ale lui *Rousseau*. Ideea fundamentală, care serve de bază a celor trei opere de căpetenie ale lui *R.*, este următoarea: *Omul dela natură este absolut bun, însă în cursul evoluțiunii istorice a omenirii s'a produs oarecare disproporție stricăcioasă între cultura intelectuală și cea morală, așa că cu cât a progresat cea dintâiu, cu atât s'a corupt cea din urmă. Deodată cu constituirea și organizațiunile sociale s'au produs inegalitățile între oameni, inegalități, pe cari legile naturii nicidecum nu-le justifică. Prin urmare trebuie să se cerceteze și să se afle modalități, cu ajutorul cărora să se poată restabili proporția potrivită între cultura intelectuală și ce a morală, cari apoi sprijinite de o organizațiune socială mai cores-punzătoare cu natura și cu trebuințele omului, să-l poată conduce pe acesta la o viață mai fericită.* Aceasta este ideea conducătoare, pe care *R.* a desfășurat-o și motivat-o în tezele Academiei din Dijon, idee, care i-a servit apoi ca și punct de mănecare filozofic în toate celelalte scrieri următoare ale sale.

b) *Modalitățile variate ale expunerii ideei fundamentale.*

În cele trei opere epocale: *Emil*, *Noua Eloiză* și *Contractul social R.* a dezvoltat și a expus în diferite forme ideea și aspirația sa originală: *de a conduce omenirea dela stările actuale nemulțămitoare la alte stări mai naturale, deci mai fericite.* Și cu toate că aceste stări de adevărată fericire omenească n'au existat nicăiri și niciodată, decât numai în fantazia cea înflăcărată și în inima cea extraordinară de simțitoare a filozofului din Geneva, totuș operele sale și ideile cuprinse în acestea încă și astăzi, după 150 de ani, trăiesc și influențează asupra minților și inimilor omenești. În *Emil R.* a zugrăvit idealul acelei educațiuni naturale, care caută să excludă influența societății corupte din educația individului, și care cere, ca educătorul să lase pe elevul său aproape total sub influența și povățuirea naturii, pentru ca aceasta singură să-l instruiască și să-l formeze în deplină conformitate cu legile ei, așa că *Emil* devine tipul și reprezentantul unei omeniri nobilitate și cu mult mai fericite, decât cea actuală. Apoi în *Noua Eloiză* a simbolizat și preamărit acele sentimente și virtuți, cari vor răsări din o stare mai naturală a omenirii, conducând-o la adevărata fericire. Eroi acestui roman încântător sunt prevestitorii unei nouă vieți sociale și morale. În fine în *Contractul social R.*, cu geniul său revoluționar, a plămuit acea organizațiune de stat ideal, în care se vor putea șterge toate inegalitățile și nedreptățile și se va putea realiza adevărata libertate, egalitate și dreptate în întreaga viață cetățenească, și în care va ajunge să stăpânească și guverneze potestatea justă a voinței obștești. Și apoi întreagă aceasta clădire arhitectonică și măreață a cugetărilor sale *R.* o încheie și o încoronează cu admirabila *Confesiune de credință a vicarului savoyard*, cu religia naturală a deismului înalt și curat, religiune, care aprinde în inimile omenești credința sinceră, profundă și firmă în o divinitate absolut bună, divinitate, care cu bunățatea sa nemărginită n'a putut să creieze nici pe om să fie altfel, decât bun și nobil. Și cu această enunțiațiune cercul cugetării luminate a lui *R.* se re-întoarce din nou la punctul, din care a plecat, anume: omul dela natură originalmente este absolut bun, însă civilizațiunea în cursul evoluțiunii sale istorice l-a corupt. Și cu toate-că viața istorică a omenirii nu se poate șterge, nu se poate face nefăcută; științele și artele, cari au abătut omenirea de pe calea fericitoare indicată de natură, nu se pot distruge, nu-se pot nimici; dar nici omenirea nu-se poate reîntoarce la starea naturală originală, nevinovată și fericită, pe care a visat-o *R.*, și totuș stările degenerate și toate mizeriile se vor putea micșora și asana, căci *rațiunea luminată și inima nobilitată* se vor putea întrebuița cu succes pentru a îndreptă educațiunea, viața socială

și morală, precum și organizațiunea politică a țărilor și popoarelor. Iată tot atâtea idei mântuitoare pentru omenire, idei prin cari R. ni-se prezintă ca și un demn discipol al lui *Isus Hristos*, pășind cu înșuflețire și lăpădare de sine pe urmele sfinte ale În-vățătorului Divin.

c) *Sentimentalismul cuceritor și cuvântul fermecător al lui R., ca factorii efectelor sale.*

Toate ideile sublime ale lui R. au izvorit nu numai din cugetarea sa genială, care așa zicând cuprindeă chintesența perfectă a ideilor curentului luminat, ci acele idei au izbucnit totodată și din *emoțiunile puternice ale inimii sale extraordinar de senzibile și plină de nobleță și gingașie, din sentimentele calde și profunde, cari vibrează în fiecare frază a lui R.* Și tocmai din această cauză, cuvintele entuziaste ale acestui original și îndrăzneț cugetător și-au aflat calea deadreptul către inimile tuturor, în palate și în colibe, în academiile savanților și în atelierile meseriașilor și muncitorilor, fanatizând pe toți aceia, cari vreau să-l asculte cu sufletul deschis și dornic de lumină. În secolul al XVII-lea a trăit și a lucrat un mare predecesor al lui R.: ilustrul filozof francez *Des Cartes* (cet. Decart), celce a enunțat principiul conducător al științelor, care zice, că: *rațiunea* este autonomă și că ea singură, fără a țineă seamă de nici un fel de autoritate, este chemată și îndreptățită de a hotări criteriul adevărului; dar *Des Cartes* s'a restrâns exclusiv numai la sfera științelor proprii, a distins preciz adevărurile raționale de cele revelate, și nicidecum nu s'a atins de așezămintele sociale, morale și politice ale popoarelor. Însă în secolul al XVIII-lea, sub influența curentului luminat, în viața culturală a popoarelor din apusul Europei, și anume la locul prim în viața spiritualei națiuni franceze se aprind aspirațiuni nouă și puternice, aspirațiuni, cari în mod impetuos caută nouă izvoare de fericire. Și tocmai din aceste aspirațiuni fervente, după epoca raționalismului inaugurat de *Des Cartes*, direcție, care nu mai promiteă destulă hrană pentru inimile neastâmpărate ale oamenilor acestui veac, încetul cu încetul apar zorii frumoasei epoce a *sentimentalismului*, iar apostolul cel mai chemat de a propovădui evanghelia acestei nouă epoce este cugetătorul, care apără și reclamă *dreptul sentimentelor* în viața omenească, este *omul inimii: Jean Jaques Rousseau!* El întregeste opera strălucită a lui *Des Cartes*, punând alătura de *rațiunea luminată, drepturile incontestabile ale inimii naturale nobile întru cârmuirea vieții sufletești a omenirii, și solicitând resturnarea și spulberarea stărilor învechite și creiarea de alte stări nouă, conducătoare la fericirea adevărată.* Bazele întregii cugetări și aprețieri *etice* a lui R. sunt toate abstrac-

fiuni ce stau în raport cu *vieța afectivă*, precum: libertate, egalitate, umanitate, drepturi și datorințe născute cu omul, scl. Cel mai însuflețit propovăduitor al acestei etici a fost marele cugețator dela Geneva. Și apoi toate acele idei, sentimente și aspirațiuni, emanate din duhul epocii, pe care nimeni nu l-a înțeles și nu l-a simțit mai adânc, decât *R.*, a știut să-le și exprime și să-le vestească într'un stil fermecător și cuceritor de inimi, artă proprie spiritelor alese, artă, al cărei cel mai genial magistru *Jean Jaques Rousseau* a fost în veacul cugetării luminate.

Înceiere.

De încheiere, pentru a completă expunerea efectelor activității grandioase a lui *R.*, fie-ne permis de a cită câteva fraze din frumosul discurs al distinsului profesor *Paul Seippel*, pronunțat cu ocaziunea festivităților bicentenare serbate în Geneva la ședința publică a *Societății Jean-Jaques Rousseau*: „Când mă gândesc la iubitul nostru concetățean *J. J. Rousseau*, totdeauna mi-l imaginez într'un luminș al pădurii dela Montmorency, șezând sub umbra unui stejar bătrân, care a înfruntat viforele multor secol. Parizul, cu zgomotul său asurzitor este departe. Vocile discordante ale oamenilor au tăcut și nu-l mai molestează. Nu-se mai aude altceva, decât numai freamătul frunzelor, legănate de suflarea primăverii. *R.* ascultă acest freamăt lin și, adâncit în gânduri, privește în zarea depărtării. Și oare la ce se gândește acest om fără lucru, care șade sub stejarul secular? Vă spun îndată: O lume întreagă se agită în capul său înflăcărat și în inima sa neastâmpărată, o lume, care vrea să-se nască și desigur se va și naște. În liniștea și tăcerea măreață a naturii, pribeagul solitar iscodește o *lume nouă*. Visurile sale, visate cu ochii deschiși, se prefac în tot atâtea cap'odopere ale literaturii: *Noua Eloiză*, *Contractul social* și *Emil*. Ca și un torent impetuos, ideile lui *R.*, acumulate în singurătatea sa, au rupt toate zăgazurile: ele au năvălit asupra câmpiilor viitorului, ca să-le răstoarne și să-le fecondeze. Mai mult de un secol și jumătate a trecut, de când au apărut acele mărgăritare ale culturii universale. Și cugetarea luminată a pribeagului din pădurea dela Montmorency încă nici astăzi nu și-a pierdut avântul și puterea sa elementară. Acea cugetare și astăzi încă excită sufletele oamenilor, îi inspiră pe toți, îi răscoală, îi mângăie și îi călăuzește în luptele lor pentru lumină și libertate. Astăzi o școală influentă afirmă, că *interesele* sânt acei factori, cari guvernează societățile omenești. Nu e așa! Noi privim pe pribeagul solitar din Montmorency și răspundem: Nu interesele, ci *Spiritul* este

*) După „*Journal de Genève*“, nr. 176 (din 30 iunie 1912).

acea potestate, care cărmuește toate. *Rousseau* este unul din cele mai mari exemple, pe cari le-a înregistrat istoria universală despre atotputernicia *Spiritului*. El justifică pe deplin vorbele poetului *Vigny* (cet. Vini), care zice: „A sosit stăpânirea ta, *Spirit* curat, regele lumii!” Și oare care a putut fi secretul acestei puteri extraordinare a lui *Rousseau*, putere, care deșteaptă în suflete oarecare oroare sacră? Răspundem: El a avut un geniu extraordinar, a avut curajul de a-se luptă singur în contra tuturor obstacolelor. El a știut bravă toate anatemele, toate calomniile, ba chiar și arderea operelor sale. Și a rămas singur. Și totuș nu a fost singur. Căci omul de geniu nu-e niciodată singur. Dacă privim deaproape viața acestor profeți solitari, îi vedem încunjurați, susținuți și purtați de armate invizibile. Sânt armate, cari au însoțit și cari au urmat pe *Rousseau*. Și sânt armate, cari l-au precedat pe marele gânditor. *Rousseau* este un început, dar totodată e și un rezultat. Armatele invizibile, cari l-au condus la triumfuri strălucite, sunt ideile și aspirațiunile, pe cari le cuprindem sub numele de *spiritul timpului*, spirit, care în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea prin activitatea lui *Rousseau* s'a manifestat în forma cea mai genuină și splendidă! Însuflețiți de ideile și aspirațiunile sublime ale lui *R.*, să căutăm de a cugeta și a lucra și noi în direcțiunea arătată de marele învățător al libertății și al drepturilor omenești!

Arad, în 17/30 iunie 1912.

Tabela de materii.

Introducere.

	Pagin a
1. Descrierea festivităților bicentenare	3
2. Caracterizarea vieții culturale a epocii peste tot	5
3. Caracterizarea educației și a școlilor din secol. XVIII.	6

A) Biografia lui Rousseau.

1. Originea familiei lui Rousseau. Lipsa educației din partea mamei. Tatăl nu educă bine pe fiul său	8
2. Educația lui Rousseau în casa preotului <i>Lambercier</i> . Prima legătură de amiciție	9
3. Sub protecțiunea dnei <i>Warens</i> . În ospiciul catecumenilor din <i>Turin</i> . Abjurarea religiei calviniste	10
4. Autodidaxia lui Rousseau îndeplinită în <i>La Charmette</i>	10
5. Rousseau, ca educator practic în <i>Lyon</i>	12
6. Proiectul unui nou sistem de notație muzicală. Rousseau în saloanele <i>Parizului</i>	12
7. Rousseau, ca secretar de ambasadă în <i>Veneția</i>	13
8. Relațiunea lui Rousseau cu <i>Tereza Levasseur</i> . Tatăl, care își părăsește copiii	13
9. Legăturile cu enciclopediștii. Colaborarea la „ <i>Dicționarul enciclopedic</i> “	14
10. Tezele Academiei din <i>Dijon</i>	14
11. Rousseau abjură religia catolică și adoptă din nou cea protestantă. „ <i>Noua Eloiză</i> “. „ <i>Contractul social</i> “	16
12. Rousseau compune cea mai bună operă a sa: „ <i>Emil, sau despre educațiune</i> “. Consecvențele funeste ale acestei scrieri excelente.	18
13. Rousseau, ca oaspe al filozofului <i>Hume</i>	19
14. Anii din urmă ai vieții lui Rousseau. „ <i>Confesiunile sale</i> “. Retragerea totală de lume și decesul marelui cugetător	20
15. Rudeniile lui Rousseau	22
16. Eternizarea memoriei lui Rousseau	23

B) Sistemul pedagogic al lui Rousseau.

1. Ideile conducătoare ale <i>naturalismului pedagogic</i>	24
2. Indicarea conținutului operei „ <i>Emil</i> “	25

	Pagina.
3. Prefața operei „Emil“. Enunțarea principiului conducător a toată educațiunea naturală	26
4. Cartea I. a operei „Emil“: educațiunea până la finea anului al 2-lea (în etatea infantilă)	27
5. Cartea a II-a a operei „Emil“: dela anul al 2-lea (începerea vorbirii) până la finea anului al 12-lea (etatea copilăriei proprii sau periodul jocurilor)	31
6. Cartea a III-a a operei „Emil“: dela anul al 12-lea până la al 15-lea (periodul muncii serioase, sau al învățământului)	36
7. Cartea a IV-a a operei „Emil“: educațiunea dela anul al 15-lea înainte până la 20 de ani (adolescența proprie, periodul vieții sociale și morale)	41
8. Cartea a V-a a operei „Emil“: educațiunea femeii (<i>Sofiei</i>)	44
9. Încheierea educațiunii lui <i>Emil</i> și a <i>Sofiei</i>	

C) Critica sistemului de educațiune al lui Rousseau.

1. Defectele	47
2. Calitățile	51

D) Efectele activității lui Rousseau.

1. Efectele ideilor pedagogice	57
2. Efectele generale ale întregii activități literare a lui Rousseau	60

10392564

AN. ICARIAT TIMIȘOARA
Lei 25

